

UNIVERZA V LJUBLJANI

PRAVNA FAKULTETA

**IZVRŠITEV SODBE EVROPSKEGA SODIŠČA ZA
ČLOVEKOVE PRAVICE V ZADEVI *KURIĆ IN OSTALI***

DIPLOMSKA NALOGA

AVTORICA: URŠKA ŽAGAR

MENTOR: PROF. DR. SAŠA ZAGORC

Ljubljana, december 2014

*Zahvaljujem se mentorju, prof. dr. Saši Zagorcu, za izbrano temo diplomske naloge in vse
usmeritve in spodbude med pisanjem.*

*Največja zahvala gre moji družini, staršema in sestrama z družinama, za finančno podporo,
spodbude, nasvete in razumevanje na moji poti.*

*Zahvaljujem se tudi vsem svojim ostalim najbližjim, fantu in prijateljicam, za vse spodbudne
besede in pozitivno energijo, ki so mi jo dajali v času pisanja diplomske naloge.*

POVZETEK

Avtorica: Urška Žagar

Mentor: prof. dr. Saša Zagorc

Diplomska naloga uvodoma oriše izbris in dogajanje na državni ravni do izdaje pilotne sodbe Velikega senata Evropskega sodišča za človekove pravice (Sodišče) v zadevi *Kurić in drugi proti Sloveniji* z dne 26. 6. 2012, s katero so bile ugotovljene sistemske pomanjkljivosti v slovenskem pravnem redu, zaradi katerih je celotni skupini posameznikov, ki jih je izbris prizadel, onemogočena pridobitev odškodnin za utrpele kršitve človekovih pravic. V diplomski nalogi je predstavljen postopek s pilotno sodbo – delovna metoda odločanja Sodišča, ki ima lahko za državo zelo daljnosežne posledice, vključno s spremembo zakonodaje ali sprejemanjem nove, prav tako pa je z njeno uporabo Sodišče močno okrepilo svojo vlogo v postopku izvrševanja svojih sodb. Gre za situacije strukturnih ali sistemskih problemov na državni ravni, ki so povzročile kršitve človekovih pravic celotni skupini posameznikov, ki so v podobnem položaju. Te vrste kršitev pomenijo veliko grožnjo učinkovitosti delovanja Sodišča, in sicer zaradi velikega števila ponavljajočih oziroma kloniranih primerov. Izvrševanje sodb Sodišča, ki je z začetkom sprejemanja pilotnih sodb dobilo poseben pomen, saj so odgovorne države za celovito odpravo posledic kršitev zavezane poleg posameznih ukrepov sprejeti tudi splošne ukrepe, ki jih Sodišče v pilotni sodbi tudi navede, pomeni dejansko realizacijo pravic, ki jih Sodišče določi v svoji sodbi. Sodbe Sodišča niso neposredno izvršljive. Hitro in pravilno izvrševanje pilotnih sodb je pomembno predvsem z vidika preprečevanja kopičenja morebitnih novih podobnih utemeljenih pritožb na Sodišču. Obravnavana je tudi vloga Odbora ministrov, ki nadzoruje postopek izvrševanja sodbe v državi, ter kritično ocenjena njegova učinkovitost – tudi z vidika obstoječega sistema sankcij za primer nespoštovanja sodbe Sodišča. V zadnjem delu naloga obravnava sprejete ukrepe za izvršitev sodbe v zadevi *Kurić in drugi*, v kateri je bilo Sloveniji naloženo, da v enem letu sprejme odškodninsko shemo posebej za ta primer. Z zamudo je bil sprejet Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva. Problematična sta predvsem maksimiranje višine odškodnine, ki jo lahko upravičenec dobi, ter določitev kroga upravičencev, ki ne zajema vseh izbrisanih prebivalcev.

Ključne besede: Izbrisani, Evropsko sodišče za človekove pravice, pilotne sodbe, izvrševanje sodb, splošni ukrepi, nadzor nad izvrševanjem, Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva.

SUMMARY

Author: Urška Žagar

Mentor: Saša Zagorc, Assoc. Prof.

The introduction of this thesis describes the erasure of residents from the Register of Permanent Residents and the action on the national level until the Grand Chamber of the European Court of Human Rights (the Court) issued the pilot judgment in the case of *Kurić and others v. Slovenia*, delivered on 26 June 2012, which showed systemic deficiencies in Slovene legal order. The deficiencies mentioned prevented the acquisition of the compensation of human rights violation for an entire group of individuals, affected by the erasure. The thesis presents the pilot judgement procedure – the Court's working method – which can have very far-reaching consequences for the state including amendments to legislation or adoption of new legislation. Additionally, by its use the Court has considerably strengthened its power in the process of execution of judgements. The situation of structural or systemic problems on the national level caused human rights violation for an entire group of individuals in a similar situation. These sorts of violations represent a major threat to the effectiveness of the Court because of the big number of repetitive cases. The execution of judgements of the Court has acquired a special meaning with the beginning of issuing pilot judgements, because the countries responsible for the comprehensive elimination of consequences of violations are bound to take individual as well as general measures, named in the pilot judgement. The execution means the actual realisation of the rights, specified in the judgement of the Court, which are not directly executable. A quick and proper execution of pilot judgments is important mostly from the point of view of prevention of accumulating new similar well-founded applications in the Court. The thesis also discusses the role of the Committee of Ministers, which supervises the execution of judgements in Member States, and critically notes its effectiveness – from the point of view of the existing system of sanctions in the case of nonenforcement of Court's judgement. In the end the thesis presents the adopted measures for judgement execution in the case of *Kurić and others*, which imposes on Slovenia to set up an *ad hoc* compensation scheme within a year. The Act on Compensation for Damage to Persons Erased from the Register of Permanent Residents was passed with a delay. The problematic points are mainly the setting of maximal possible

amount of compensation and defining the circle of beneficiaries, where not all residents erased were included.

Keywords: Erased People, European Court of Human Rights, Pilot Judgments, Execution of Judgments, General Measures, Supervision of the Execution, Act on Compensation for Damage to Persons Erased from the Register of Permanent Residents.

Kazalo

1. Uvod.....	1
2. Izbris in dogajanje do postopka pred ESČP	3
2.1 Sodba velikega senata ESČP	7
2.1.1 Sodba z dne 26. 6. 2012	7
2.1.2 Sodba z dne 12. 3. 2014	11
3. Postopek s pilotno sodbo	12
3.1 Izvor in pravna podlaga postopka	12
3.2 Uporaba postopka s pilotno sodbo pred ESČP	16
3.3 Uporaba postopka s pilotno sodbo v zadevi Kurić	18
4. Narava in pravni učinki sodb ESČP	20
5. Izvrševanje sodb ESČP	22
5.1 Obveznost izvršiti sodbo ESČP	23
5.2 Načini izvrševanja sodb ESČP	25
5.3 Nadzor nad izvrševanjem sodb ESČP	26
5.4 Vloga ESČP pri nadzoru nad izvrševanjem sodb	30
5.5 Sredstva, ki so na voljo za primer nepravočasne ali nepopolne izvršitve sodbe	33
5.6 Izvršitev sodbe v zadevi <i>Broniowski proti Poljski</i> kot primer uspešne izvršitve sodbe ESČP na nacionalni ravni.....	37
6. Izvrševanje sodbe v zadevi Kurić in drugi	40
6.1 Posamezni ukrepi.....	41
6.2 Splošni ukrepi	42
6.2.1 Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva (ZPŠOIRSP)	42
6.2.2 Sprejeti splošni ukrepi za izvršitev sodbe v zadevi Kurić in ostali – ZPŠOIRSP – primerni?.....	44
6.2.3 Izvajanje Zakona v praksi	51
7. Zaključek.....	53
8. Viri in literatura.....	59
8.1 Monografije, knjige več avtorjev, članki in drugi sestavni deli.....	59
8.3 Sodbe ESČP	60
8.2 Ustavno sodišče RS	61

8.3 Internetni viri	61
---------------------------	----

1. Uvod

Republika Slovenija (v nadaljevanju RS) je bila s sodbo velikega senata Evropskega sodišča za človekove pravice (v nadaljevanju ESČP ali Sodišče) z dne 26. 6. 2012 v zadevi *Kurić in drugi proti Sloveniji*¹ spoznana za kršiteljico določenih pravic Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (v nadaljevanju EKČP). S strani ESČP je bil ugotovljen sistemski problem na državni ravni, zato se je ESČP odločilo za sprejem pilotne sodbe in v njenem izreku Sloveniji naložilo sprejetje *splošnih ukrepov*, katerih temeljna značilnost je, da se raztezajo preko konkretnih pritožnikov in upoštevajo vse ostale osebe v podobnih položajih.

Uresničevanje in izvrševanje sodb ESČP na državni ravni je odločilnega pomena za učinkovitost in kredibilnost celotnega konvencijskega sistema. Če država sodbe ne spoštuje in je ne izvrši, je ogrožena avtoriteta sodb in samega Sodišča in posledično tudi celoten konvencijski sistem varovanja človekovih pravic. Temeljno načelo, ki se ga želi v postopkih reformiranja tega sistema okrepiti, je *načelo subsidiarnosti*, po katerem so države prve in najbolj odgovorne za skladnost svojih sistemov z EKČP. ESČP torej zagotavlja subsidiarno varstvo konvencijskih pravic – v primeru, ko državi to 'ne uspe'. To načelo prihaja v zadnjem desetletju delovanja ESČP kar najbolj do izraza, zlasti v zvezi z uvedbo nove delovne metode Sodišča² – *postopka s pilotno sodbo*, ki je bil uporabljen tudi v zadevi *Kurić in drugi proti Sloveniji*. Postopek se zaključi s sprejemom pilotne sodbe, v izreku katere Sodišče odgovorni državi naloži sprejetje potrebnih splošnih ukrepov za izvršitev sodbe, ki jih tudi (bolj ali manj) natančno določi. Gre za podporo načelu subsidiarnosti, saj Sodišče 'prepusti' državi, da sama preko izvršitve sodbe reši ugotovljeni problem. Državam Sodišče pri tem sicer priznava prosto polje presoje (*margin of appreciation*), kako bo sodba v domačem pravnem redu izvršena, vendar ta svoboda držav ni neomejena, saj državo pri tem nadzira Odbor ministrov Sveta Evrope (v nadaljevanju OM), ki je odgovoren za nadzor nad izvrševanjem sodb ESČP in ki opravi oceno primernosti in zadostnosti sprejetih ukrepov in njihovega dejanskega izvajanja v praksi. V primeru neuspeha pri sprejemu splošnih ukrepov največjo nevarnost

¹ V diplomski nalogi je uporabljen naziv zadeve *Kurić in drugi*, kakor je primer (*Kurić and others*) tudi naslovljen v uradnem prevodu sodbe ESČP, naziv *Kurić in ostali* je uporabljen izključno v naslovu diplomske naloge.

² Tako ta način odločanja Sodišča poimenuje Lazarova Trajkovska – glej: Lazarova Trajkovska, M.: *Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights*, Ljubljana, 2012, str. 141.

državam predstavljajo prav morebitne nove obsodbe pred ESČP, do katerih lahko v tem primeru pride zelo hitro.

V zvezi s prihodnostjo in morebitnimi reformami EKČP in ESČP se največ govori ravno o tem, kako doseči hitrejše in boljše izvrševanje sodb ESČP s strani odgovornih držav, saj naj bi bilo to temeljno za okrepitev sistema varovanja konvencijskih pravic ter ugleda Sodišča in avtoritete njegovih sodb, posledično pa ima uspešno izvrševanje sodb vpliv tudi na zmanjševanje števila novih pritožb na ESČP. Sredstev prisile v klasičnem pomenu ni na voljo, OM lahko uporabi in izvaja le politični pritisk na državo. Vse večjo vlogo pa v postopku izvrševanja in nadzora nad izvrševanjem lastnih sodb prevzema ESČP. Ta njegova vloga se je krepila postopoma, skladno z razvojem koncepta pilotnih sodb, ki je preko možnosti nalaganja splošnih ukrepov v sodbah okrepil vlogo ESČP v postopku izvrševanja.

Z vidika izvrševanja sodb pa diplomska naloga obravnava tudi vprašanje narave in pravnega učinka sodb ESČP. Neposredni učinek, ki ga sodbe ESČP načeloma ne uživajo, pa naj bi se v določenih okoliščinah sodbam moral priznati. Po mnenju veliko avtorjev in tudi ESČP naj bi neposredni učinek pripomogel k večji učinkovitosti konvencijskega sistema in se ga v ta namen izjemno spodbuja.

V zaključnem delu diplomske naloge se z ozirom na obseg prostega polja presoje (*margin of appreciation*) države glede izvrševanja pilotnih sodb osredotočimo predvsem na postopek uresničevanja in izvrševanja sodbe v zadevi *Kurić in drugi proti Sloveniji*, kjer kritično obravnavamo reševanje ugotovljenega systemskega problema (sprejemanje splošnih ukrepov) in argumentacijo za to, podano s strani slovenske vlade. Osredotočimo se zlasti na določitev kroga upravičencev, ki so po veljavnem Zakonu o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva (ZPŠOIRSP) upravičeni do pravičnega zadoščenja za utrpelo škodo kot posledico izbrisa, ter na višino odškodnine in v povezavi s tem na obseg obveznosti, ki za odgovorno državo izvira iz pilotne sodbe.

2. Izbris in dogajanje do postopka pred ESČP

Februarja prihodnje leto bo minilo že 23 let od dogodka izbrisa iz časa osamosvajanja Republike Slovenije (v nadaljevanju RS), ki je povzročil kršitve temeljnih človekovih pravic in svoboščin ogromnemu številu posameznikov, kasneje poimenovanih *izbrisani*.³ Na samo nezakonitost izbrisa in nujno potrebo po ureditvi položaja izbrisanih je v svojih odločbah opozarjalo že Ustavno sodišče RS (v nadaljevanju Ustavno sodišče).⁴ Obnašanje slovenskih oblasti, ki ves ta čas niso izrazile resnične želje in namere za izčrpno ureditev položaja izbrisanih in dokončne odprave krivic, ki so jim bile storjene, je pripeljalo tudi do obsodbe RS pred ESČP v Strasbourgu. Za lažje razumevanje problematike izbrisa bo v nadaljevanju na kratko opisana relevantna zakonodaja iz časa, ko je bil izbris izveden.

V času osamosvajanja RS je takratna Skupščina sprejela osamosvojitveno zakonodajo. Za razumevanje in analizo izbrisa sta pomembna predvsem Zakon o državljanstvu Republike Slovenije ter Zakon o tujcih.⁵ Velik pomen ima tudi Izjava o dobrih namenih, sprejeta 6. decembra 1990, ki je določala, da Slovenija vsem s stalnim bivališčem v Sloveniji zagotavlja, da lahko pridobijo državljanstvo RS, če to želijo.⁶ 25. junija 1991 je bil sprejet tudi Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, ki je v 13. členu določala, da so »... državljani drugih republik, ki so na dan plebiscita o neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije 23. decembra 1990 imeli prijavljeno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in tukaj tudi dejansko živijo, do pridobitve državljanstva Republike Slovenije po 40. členu Zakona o državljanstvu Republike Slovenije oziroma do izteka rokov po 81. členu Zakona o tujcih izenačeni v pravicah in dolžnostih z državljani Republike Slovenije.« Istega dne je začel veljati tudi nov Zakon o državljanstvu RS, ki je v svojem 40. členu določal možnost državljanov drugih republik, da lahko v roku šestih mesecev (od 26. junija 1991 do 26. decembra 1991) zaprosijo za slovensko državljanstvo.⁷

³ Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve RS z dne 24. 1. 2009 je bilo iz registra stalnega prebivalstva izbrisanih 25.671 ljudi.

⁴ Odločb, povezanih z izbrisom, je več, najpomembnejši pa sta odločbi U-I-284/94 z dne 4. 2. 1999 in odločba U-I-246/02 z dne 3. 4. 2003.

⁵ Osamosvojitveni akti republike Slovenije, URL:

http://www.svz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/osamosvojitveni_akti_republike_slovenije/, (12. 1. 2014).

⁶ Izjava o dobrih namenih, URL: <http://www.slovenija2001.gov.si/10let/pot/osamosvojitveni-dokumenti/dobri-nameni/> (12. 1. 2014).

⁷ Kogovšek, N.: Abeceda izbrisa (1.), v: Pravna praksa, št. 9/2008, str. 17.

Zakon o tujcih, ki je urejal položaj tujcev v RS, je v 81. členu določal, da *za osebe, ki za državljanstvo niso zaprosile ali jim je bila izdana negativna odločba, začne veljati dva meseca po preteku roka za vlogo za državljanstvo, in sicer 26. februarja 1992*. Začel je torej veljati za skupino ljudi, ki so kasneje postali žrtve izbrisa. V takrat veljavni zakonodaji ni bilo nikjer jasno določeno, kakšen bo položaj teh oseb po datumu, ko je za njih začel veljati Zakon o tujcih – ali bodo osebe obravnavane kot tujci s stalnim ali začasnim prebivališčem v RS ali kot osebe brez statusa ali kot ilegalni migranti.⁸ V zakonodaji je torej obstajala pravna praznina, ki je bila nato izkoriščena za izvedbo izbrisa, saj za tiste osebe z državljanstvom ene od drugih republik nekdanje SFRJ, za katere je začel veljati drugi odstavek 81. člena Zakona o tujcih, ni bilo določeno, kako lahko zaprosijo za dovoljenje za stalno prebivanje.

Poleg tega je Zakon o tujcih v svojem 82. členu urejal status oseb, ki so za tujce veljali že v času Jugoslavije, ker so imeli dovoljenje za stalno prebivanje (gre za t. i. »prave« tujce oziroma za državljane »nejugoslovanskih« držav). Zakon je določal, da dovoljenja za stalno prebivanje, ki so bila izdana v skladu z jugoslovansko zakonodajo, veljajo še naprej za vse tujce, ki so imeli ob uveljavitvi tega zakona stalno prebivališče na ozemlju RS. Torej iz besedila zakona razberemo, da je bil položaj »pravih« tujcev (gre npr. za prebivalce zahodnoevropskih držav) jasno in določno urejen, medtem ko zakonodaja položaja oseb iz drugih republik nekdanje Jugoslavije ni urejala in jih je zato pustila v nepredvidljivem pravnem položaju. Gre za diskriminatorno ureditev zakona, in sicer za indirektno diskriminacijo zaradi etnične pripadnosti, kar je v svoji odločbi št. U-I-284/94 z dne 4. 2. 1999 ugotovilo tudi Ustavno sodišče.⁹

Dejstvo je, da bi lahko takratne slovenske oblasti izbris preprečile, če bi sprejele predlagane amandmaje k predlogu Zakona o tujcih, kot je bilo na primer predlagano s strani Zveze socialistične mladine Slovenije – Liberalne stranke in Stranke demokratične prenove. Predlagali so, da se v zakon vnese besedilo: »Državljanom SFRJ, ki so državljani druge republike in ne vložijo zahteve za državljanstvo Republike Slovenije, imajo pa v Republiki Sloveniji na dan uveljavitve tega zakona prijavljeno stalno prebivališče ali so v njej zaposleni,

⁸ Prav tam.

⁹ Prav tam. Glej tudi Kogovšek Šalamon, N.: Izbrisanim je treba izplačati odškodnine, v: Pravna praksa, št. 26/2012, str. 25.

se izda dovoljenje za stalno prebivanje v Republiki Sloveniji.«¹⁰ Izbris bi bil lahko preprečen tudi z razlago Zakona o tujcih, ki bi bila za izbrisane bolj ugodna.

Pravno praznino Zakona o tujcih so zapolnila neobjavljena notranja navodila (»depeše«) Ministrstva za notranje zadeve, ki so omogočila nezakonito izvedbo izbrisa v praksi. 26. februarja 1992 so občinski upravni organi iz Registra stalnega prebivalstva izbrisali osebe, ki niso zaprosile za slovensko državljanstvo ali ga niso pridobile, in jih prenesli v Register tujcev brez dovoljenja za prebivanje. O tem dejanju pa oseb, ki jih je ta ukrep prizadel, niso obvestili.¹¹ Poleg tega ni bil za ta namen predviden noben poseben postopek in o tem niso bili izdani nikakršni uradni dokumenti.¹² Posledica izbrisa je bila, da so te osebe postale tujci ali osebe brez državljanstva, ki so prebivale v RS nezakonito.¹³ Pravna praznina je izbrisanim dejansko odvzela pravni status, ki jim je pred izbrisom omogočal dostop do velikega obsega socialnih, političnih in ekonomskih pravic.

Veliko delo pri razkrivanju izbrisa in popravi krivic, ki so bile z njim povzročene, je opravilo Ustavno sodišče, ki je izdalo dve pomembni t. i. sistemski odločbi iz leta 1999 in 2003, v katerih je sprejelo odločitve z učinkom *erga omnes*,¹⁴ torej z veljavnostjo za vse.¹⁵ V svoji odločbi št. U-I-284/94, sprejeti 4. februarja 1999, je Ustavno sodišče ugotovilo, da je bil izbris nezakonit, saj zanj ni obstajala nobena pravna podlaga, ter da je Zakon o tujcih v neskladju z Ustavo RS, saj ni določal pogojev za pridobitev stalnega prebivališča za osebe, na katere se je nanašal drugi odstavek 81. člena. Ugotovljeno je bilo, da je bil izbris nezakonito delovanje državnih oblasti – s to odločbo je bila kršitev pravic kot posledica izbrisa prvič pravno razkrita. Sodišče je poudarilo, da se je Slovenija v osamosvojitvenih aktih zavezala, da bo zagotavljala varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju RS, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije. Tako so lahko državljani drugih republik, ki za državljanstvo RS niso zaprosili ali jim je bila prošnja zavrnjena, glede na osamosvojitvene akte upravičeno pričakovali, da prav to dejstvo ne bo prispevalo k bistvenemu poslabšanju njihovega pravnega položaja (kar pa se je po izbrisu dejansko

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Kogovšek Šalamon, N.: Izbris in (ne)ustavna demokracija, Ljubljana, 2012, str. 101.

¹² Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 31.

¹³ Prav tam, točka 33.

¹⁴ Ustavno sodišče je ugotovilo, da je zakonodaja kršila ustavne pravice tožnikov, in je naložilo sprejetje splošnih ukrepov.

¹⁵ Odločbe Ustavnega sodišča, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odlocbe-ustavnega-sodisca/> (15. 10. 2013).

zgodilo) in da si bodo lahko uredili stalno prebivanje v RS.¹⁶ Z izbrisom je bilo torej prekršeno načelo varstva zaupanja v pravo¹⁷ in načelo prepovedi diskriminacije. Kot posledica te odločbe je bil leta 1999 sprejet Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v RS (ZUSDDD), ki naj bi uredil pravni status izbrisanih s poenostavitvijo zahtev za dovoljenja za stalno prebivanje, in sicer (zgolj) z učinkom za naprej (*ex nunc*).

V svoji drugi najpomembnejši odločbi glede izbrisanih št. U-I-246/02 z dne 3. aprila 2003 je Ustavno sodišče ugotovilo protiustavnost ZUSDDD, saj ni priznaval stalnega prebivanja tudi z učinkom za nazaj (*ex tunc*), od datuma izbrisa naprej, ter ni opredelil pojma »dejansko življenje« kot enega od pogojev pri zahtevi za stalno prebivanje in ni uredil pridobitve dovoljenja za stalno prebivanje za izbrisane, ki jim je bil izrečen ukrep prisilne odstranitve tujca (izgon). Sodišče je zakonodajalcu postavilo šestmesečni rok za uskladitev ZUSDDD z Ustavo RS in s svojo odločbo, vendar odločba kar 7 let ni bila izvršena, spremenjen in dopolnjen ZUSDDD (ZUSDDD-B) je bil sprejet šele leta 2010. V vmesnem obdobju pa so se izbrisanim izdajale dopolnilne odločbe v veljavnostjo za nazaj (*ex tunc*), in sicer je Ustavno sodišče naložilo Ministrstvu za notranje zadeve, da neposredno na temelju odločbe iz leta 2003 in po uradni dolžnosti izbrisanim izda dopolnilne odločbe s priznanjem stalnega prebivanja z učinkom za nazaj. Po mnenju dr. Andraža Terška je bilo ministrstvo dolžno to odločbo Ustavnega sodišča nemudoma in neposredno izvršiti.¹⁸

Med razlogi za tako dolgo omahovanje pristojnih oblasti, da izvršijo odločbi Ustavnega sodišča, lahko izpostavimo nezmožnost priznanja neustavnosti in nezakonitosti izbrisa s strani zakonodajne in izvršilne oblasti, neutemeljeno označevanje izbrisanih kot »agresorjev« in »špekulantov«, dolgotrajen sistemski diskriminatoren odnos oblasti do izbrisanih ter predvsem pomanjkanje politične volje za sprejem ustrezne zakonodaje.¹⁹ Ustavno sodišče v svojih odločbah večkrat poudarja, da so njegove odločbe obvezne in da jih je zakonodajalec dolžan izvršiti v postavljenih rokih. Nespoštovanje odločb pomeni avtomatično nadaljevanje protiustavnega stanja in hudo kršitev ustavnih načel pravne države in načela delitve oblasti.²⁰

¹⁶ Odločba USRS št. U-I-284/94, z dne 4. 2. 1999, točka 16.

¹⁷ Načelo varstva zaupanja v pravo je eno od načel pravne države in zagotavlja posamezniku, da mu država ne bo brez utemeljenega razloga poslabšala njegovega pravnega položaja.

¹⁸ Glej dr. Teršek, A.: Ustavnopravna strnjenka problema izbrisanih, v: Pravna praksa, št. 50/2008, str. 26.

¹⁹ Kogovšek, N.: Ustavni zakon o izbrisanih – še ena diskriminacija, v: Pravna praksa, št. 47/2007, str. 19.

²⁰ Glej dr. Teršek, A., Ustavnopravna strnjenka problema izbrisanih, v: Pravna praksa, št. 50/2008, str. 26, in odločbo Ustavnega sodišča U-II-3/03, z dne 22. 12. 2003, točka 19.

Kot je poudarilo v svoji odločbi, je spoštovanje načela delitve oblasti tudi to, da nobena oblast ne opušča dejavnosti, ki jih je znotraj svojih pristojnosti dolžna opraviti – posebno, kadar ji je taka dolžnost naložena s sodno odločbo.²¹

Odločba iz leta 2003 je v primerjavi s prvo iz leta 1999 strožja in tudi bolj izrecna. Kadar njegove prejšnje odločbe v zvezi z isto zadevo niso primerno izvršene, se Ustavno sodišče odloči za pristop stopnjevanja sankcij, kar se je zgodilo tudi v odločbi iz leta 2003.²² Ustavno sodišče je ugotovilo protiustavnost določb zakona, ki je bil sprejet z namenom izvršitve odločbe iz leta 1999. Določilo pa je tudi način, kako naj bo odločba izvršena. Po mnenju Ribičiča se je Ustavno sodišče to odločbo uvrstilo med ugledna evropska ustavna sodišča, samo odločbo pa je uvrstil med veličastne.²³

Potrebno pa je poudariti, da tudi odločbe Ustavnega sodišča ne rešujejo in ne urejajo vseh problemov izbrisa. Problem izbrisa torej tudi s popolnim spoštovanjem in uresničitvijo temeljnih odločb ne bi bil celovito rešen.²⁴

2.1 Sodba velikega senata ESČP

2.1.1 Sodba z dne 26. 6. 2012

Zaradi dolgoletnega omahovanja slovenskih oblasti, da celovito uredijo problematiko izbranih, in zaradi nedoslednega uresničevanja odločb Ustavnega sodišča²⁵ je enajst izbranih posameznikov 4. julija 2006 na ESČP vložilo pritožbo proti Sloveniji.²⁶ V pritožbi so zatrjevali kršitve 8. člena (pravica do zasebnega in družinskega življenja), 13. člena (pravica do učinkovitega pravnega sredstva) in 14. člena EKČP (prepoved diskriminacije) ter 1. člena Protokola št. 1 (izguba premoženja zaradi samovoljno odvzetih pokojninskih pravic).²⁷ 13. julija 2010 je Senat ESČP glede osmih pritožnikov razglasil pritožbo za sprejemljivo ter

²¹ Odločba Ustavnega sodišča U-I-114/95, z dne 7. 12. 1995, točka 9.

²² Odločbe Ustavnega sodišča, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odlocbe-ustavnega-sodisca/> (15. 10. 2013).

²³ V škodo pravic in svoboščin, URL: <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji/1042499117> (16. 10. 2013).

²⁴ Kogovšek Šalamon, N.: Izbrisani. Predlog ustavnega zakona kot negacija pravne države, v: Časopis za kritiko znanosti, št. 228/2007, letnik 35, str. 177–193.

²⁵ Sodnik Zupančič je v svojem ločenem mnenju k sodbi Velikega senata poudaril, da je to dolgoletno odlašanje v neki meri tudi posledica »izmišljenega in varljivega vtisa, ki se je ohranjal v zapeljani slovenski javnosti in po katerem naj bi si vsaj nekateri prizadeti nakopali težave sami«.

²⁶ Pritožba št. 26828/06, pritožnike so zastopali italijanski odvetniki A. G. Lana in A. Saccucci, odvetnika iz Rima ter A. Ballerini in M. Vano, odvetnika iz Genove.

²⁷ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 4.

soglasno razsodil, da sta bila kršena 8. in 13. člen EKČP, preučitev pritožbe na podlagi 14. člena EKČP pa po mnenju Senata ni bila potrebna. Senat je RS naložil sprejetje primernih splošnih in individualnih ukrepov, ki naj jih država sprejme po 46. členu EKČP.²⁸

Na podlagi 43. člena EKČP²⁹ je 13. oktobra 2010 slovenska vlada zahtevala, da se zadeva predloži v odločanje Velikemu senatu ESČP. Tej zahtevi je bilo ugodeno in 26. junija 2012 je Veliki senat ESČP izdal svojo sodbo, v kateri je soglasno razsodil, da so bili kršeni 8. člen, 13. člen in 14. člen EKČP.

V postopku pred Velikim senatom je bilo vprašanje »statusa žrtve« ključnega pomena. Slovenska vlada je zatrjevala, da je šestim pritožnikom z izdajo dovoljenj za stalno prebivanje z učinkom za naprej in za nazaj skladno s sodbo Senata prenehal status žrtve.³⁰ Senat je namreč v svoji sodbi pritožbi dveh pritožnikov, ki sta med postopkom pred Senatom dobila dovoljenja za stalno prebivanje tudi z učinkom za nazaj, razglasil za nesprejemljivi. Sklicujoč na prejšnje sodbe je Senat razsodil, da izdaja dovoljenj tudi z učinkom za nazaj predstavlja »učinkovito« in »zadostno« pravno sredstvo za pritožbi teh dveh pritožnikov in zato torej ne moreta več zatrjevati, da sta žrtvi zatrjevanih kršitev EKČP.³¹ Pritožniki pa so sebe, kljub pridobitvi dovoljenj za stalno prebivanje tudi z učinkom za nazaj, še vedno šteli za žrtve kršitev, ki jih je povzročil izbris, saj niso prejeli nobenega zadoščenja za kršitve.³² Veliki senat je tudi poudaril, da ukrep v korist pritožnikov ni nujno dovolj, da se rešijo statusa žrtve v smislu 34. člena EKČP³³. Državni organi naj bi kršitev tudi izrecno ali vsebinsko priznali in ponudili ustrezno zadoščenje.³⁴

V svoji sodbi je Veliki senat ugotovil, da je bila ugotovitev kršitve državnih organov vsebinska – upravni organi so po prej omenjenih odločbah Ustavnega sodišča ter po sprejemu ZUSDDD-B pritožnikom izdali dovoljenje za stalno prebivanje z učinkom tudi za nazaj, poleg

²⁸ Prav tam, točka 9.

²⁹ 43. člen EKČP v drugem odstavku določa, da svet petih sodnikov Velikega senata sprejme zahtevo, če se zastavlja pomembno vprašanje v zvezi z razlago ali uporabo Konvencije ali njenih Protokolov ali pa gre za vprašanje splošnega pomena.

³⁰ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 247.

³¹ Prav tam, točke 309–311.

³² Prav tam, točka 253.

³³ 34. člen EKČP se glasi: »Sodišče lahko sprejme pritožbo od katerekoli osebe, nevladne organizacije ali skupine posameznikov, ki zatrjujejo, da so žrtve kršitev pravic, priznanih s Konvencijo in njenimi Protokoli, s strani katerekoli Visoke pogodbene stranke. ...«

³⁴ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 259. Glej tudi *Gäffgen proti Nemčiji*, št. 22978/05, z dne 1. 6. 2010, točka 115.

tega sta se v juniju 2010 predsednik Državnega zbora ter ministrica za notranje zadeve izbrisanim tudi javno opravičila ter tako priznala kršitve pravic pritožnikov.³⁵ Velikega pomena je ugotovitev Velikega senata, da je izbris povzročil veliko splošno zaskrbljenost glede stanja uresničevanja človekovih pravic. Kršitve pravic so pri velikem številu prizadetih posameznikov trajale izredno dolgo obdobje, kljub temeljnim odločbam Ustavnega sodišča, ki pa s strani pristojnih državnih oblasti predolgo niso bile spoštovane in uresničene. Gre torej za vprašanje *množičnega in dolgotrajnega kršenja človekovih pravic*.³⁶ V tem dolgem obdobju so bili pritožniki kot žrtve kršitev konvencijskih pravic v položaju velike ranljivosti in pravne negotovosti, ki je bila posledica izbrisa. Prav zato Veliki senat v nasprotju s Senatom meni, da izdaja dovoljenj za stalno prebivanje pritožnikom ter priznanje kršitve nista bila primeren in zadosten ukrep za celovito popravilo krivic na državni ravni.³⁷ Poleg tega Veliki senat ugotavlja, da so bile možnosti glede na veljavno slovensko zakonodajo za pridobitev ustreznega zadoščenja na državni ravni za pritožnike neugodne. Nobenemu izbrisanemu na državni ravni do izdaje sodbe Velikega senata namreč še ni uspelo dobiti odškodnine za utrpelo škodo kot posledico izbrisa.

Pritožniki so pozvali Veliki senat, da v skladu s 46. členom EKČP³⁸ navede splošne ukrepe za celovito popravilo njihovega položaja. Po mnenju pritožnikov ZUSDDD-B ni predstavljal zadostno pravno sredstvo za celovito sistemsko rešitev problema izbrisa. Trdili so, da jim je nastala resna premoženjska in nepremoženjska škoda, zato bi bilo na državni ravni treba sprejeti ukrepe za dodelitev ustreznega nadomestila ter druge ukrepe za odpravo posledic kršitev.³⁹ V svoji presoji je Veliki senat poudaril, da lahko v pomoč odgovorni državi za izpolnitev njene obveznosti spoštovanja in uresničitve sodbe v izjemnih primerih navede vrsto ukrepa, ki bo primeren za odpravo ugotovljenih kršitev. Razlog za ugotovljene kršitve 8., 13. in 14. člena EKČP naj bi bil po mnenju ESČP v tem, da se v RS status pritožnikov kljub

³⁵ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 265.

³⁶ Kogovšek Šalamon, N.: Izbrisanim je treba izplačati odškodnine, v: *Pravna praksa*, št. 26/2012, str. 25.

³⁷ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 267.

³⁸ Prvi odstavek 46. člena EKČP določa, da so Visoke pogodbenice zavezane spoštovati dokončno sodbo ESČP v vsaki zadevi, v kateri nastopajo kot stranke, v drugem odstavku pa je določeno, da izvršitev sodb nadzira Odbor ministrov.

³⁹ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 400–401.

pomembnim odločbam Ustavnega sodišča ni zakonsko uredil ter se jim ni zagotovilo ustrezno zadoščenje za utrpelo škodo.⁴⁰

V zvezi z že sprejetimi ukrepi na državni ravni za ureditev statusa izbrisanih prebivalcev, uveljavitvijo ZUSDDD-B leta 2010, se Veliki senat zaradi pomanjkanja ustaljene domače prakse ni opredelil, ali je bil to zadosten ukrep za ureditev njihovega položaja. Hkrati pa je znova poudaril, da pritožniki niso imeli možnosti dobiti primerne denarnega povračila za leta izbrisa ter da je glede na veljavno slovensko zakonodajo možnost pridobitve odškodnine na državni ravni zelo majhna. Tako so bile ugotovljene *sistemske pomanjkljivosti v slovenskem pravnem redu*, ki celo skupino izbrisanih prebivalcev onemogočajo pri pridobitvi odškodnine.⁴¹

Po mnenju Velikega senata je bila ta zadeva takšna, da je njegova presoja zadeve presegala izključne interese pritožnikov. Zadevo je moral namreč preveriti tudi z vidika sprejetja potrebnih splošnih ukrepov, ki pa zajemajo celotno skupino posameznikov, ki so žrtve izbrisa. Prav zato je Veliki senat v smislu 61. člena Poslovnika Sodišča⁴² primer obravnaval kot »pilotno zadevo« in uvedel postopek s pilotno sodbo. V skladu s tem členom je Veliki senat s svojo sodbo naročil slovenski vladi, da v roku enega leta na državni ravni pripravi ad hoc odškodninsko shemo⁴³, obravnavanje vseh ostalih podobnih zadev pa je preložilo do sprejetja potrebnih popravilnih ukrepov. Sodba je torej pilotna, saj so v njej ugotovljene sistemske pomanjkljivosti v RS in je zato poprava krivic v smislu povračila škode izbrisanim v RS onemogočena.⁴⁴

Pritožniki so v skladu z 41. členom EKČP⁴⁵ zahtevali odškodnino za nepremoženjsko in premoženjsko škodo ter povračilo stroškov in izdatkov zaradi postopka pred ESČP. Glede premoženjske škode je bil Veliki senat mnenja, da vprašanje še ni zrelo za odločanje in ga je zato pridržalo do morebitnega dogovora med vlado in pritožniki ter glede na splošne in

⁴⁰ Prav tam, točka 407–408.

⁴¹ Prav tam, točka 412. Glej tudi Kogovšek Šalamon, N.: Izbrisanim je treba izplačati odškodnine, v: Pravna praksa, št. 26/2012, str. 25.

⁴² Rules of Court, URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf (12. 10. 2013).

⁴³ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, izrek točka 9.

⁴⁴ Kogovšek Šalamon, N.: Izbrisanim je treba izplačati odškodnine, v: Pravna praksa, št. 26/2012, str. 25.

⁴⁵ 41. člen EKČP: »Če Sodišče ugotovi, da je prišlo do kršitve Konvencije ali njenih Protokolov, in če notranje pravo Visoke pogodbenne stranke dovoljuje le delno zadoščenje, Sodišče oškodovani stranki, če je potrebno, nakloni pravično zadoščenje.«

posamične ukrepe, ki jih bo vlada sprejela za izvršitev sodbe.⁴⁶ Glede nepremoženjske škode pa je zahtevkom pritožnikov delno ugodilo ter vsakemu dosodilo po 20.000 evrov. Dosodilo jim je tudi 30.000 evrov skupnega zneska za povračilo stroškov in izdatkov zaradi postopka pred ESČP.⁴⁷

2.1.2 Sodba z dne 12. 3. 2014

Kot posledica dejstva, da med odgovorno vlado in pritožniki v določenem roku ni prišlo do prijateljske poravnave, je Veliki senat s sodbo z dne 12. 3. 2014 odločil o pravičnem zadoščenju za premoženjsko škodo za šest pritožnikov. Potrdil je, da je imela izguba statusa kot posledica izbrisa za pritožnike tudi materialne posledice, vključujoč izgubo dostopa do širokega nabora socialnih in političnih pravic in pravnih upravičenj, kot so osebni dokumenti, vozniška dovoljenja, zdravstveno zavarovanje in izobraževanje, izgubo služb ter ostalih možnosti. Po mnenju Velikega senata natančen izračun nastale škode pri vsakem pritožniku ni bil mogoč.

Odškodnino je Veliki senat dosodil vsem šestim pritožnikom glede na obdobje izbrisa, ki ga je opredelil kot obdobje od 28. 6. 1994⁴⁸ do dne, ko si je posamezen pritožnik dokončno uredil svoj status v RS. Za vsak mesec izbrisa je določil pavšalni znesek 150 evrov. Po mnenju ESČP je to razumen znesek pravičnega zadoščenja. Pritožnikom z otroki pa je dosodilo še dodatni pavšalni znesek 80 evrov z ozirom na relevantno slovensko zakonodajo glede pravice družin do otroških dodatkov. Zneski odškodnin za vsakega pritožnika so se torej razlikovali. G. Kuriću je bilo dosojeno 29.400 evrov odškodnine, ge. Mezga 52.240 evrov, g. Ristanoviću 30.000 evrov, g. Berishi 72.770 evrov, g. Ademiju 30.150 evrov ter g. Miniću 30.300 evrov. Štirim pritožnikom je Sodišče dosodilo skupni znesek 339,42 evrov za administrativne stroške v RS, vsem pritožnikom skupaj pa 5.000 evrov za stroške postopka pred ESČP. Sodišče pa je zavrnilo zahteve pritožnikov, ki so se nanašali na subvencijo najemnine, izpad prihodka in pokojninske prispevke. Za izplačila dosojenih odškodnin je Sloveniji postavilo rok treh mesecev.⁴⁹

⁴⁶ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 424.

⁴⁷ Prav tam, izrek točka 11.

⁴⁸ Datum uveljavitve EKČP v RS.

⁴⁹ Question of pecuniary damage decided in Grand Chamber Judgment concerning the issue of »erased« people in Slovenia, URL: <file:///D:/My%20Documents/Downloads/rand%20Chamber%20judgment%20Kurić%20and%20Others%20v.%2>

3. Postopek s pilotno sodbo⁵⁰

ESČP se je, kot glavni varuh uresničevanja konvencijskih pravic na evropskem kontinentu in katerega sodbe so obvezne za vse države članice Sveta Evrope,⁵¹ od njegove ustanovitve sredi prejšnjega stoletja do danes začel spopadati z naraščajočim obsegom dela kot posledica vedno večjega števila pritožb posameznikov. Večkrat v literaturi zasledimo, da je ESČP »žrtev« lastnega uspeha, kar se odraža tudi v velikem številu novih zadev, ki dnevno prihajajo na Sodišče.⁵²

Velik problem so za ESČP predstavljali ponavljajoči oz. klonirani primeri (*repetitive, clone cases*), ki izvirajo iz istega systemskega problema in predstavljajo veliko grožnjo za učinkovitost konvencijskega sistema varstva človekovih pravic.⁵³ Prav zato in zaradi potrebe po bolj učinkovitem mehanizmu spopadanja s ponavljajočimi primeri ter zaradi prizadevanja za pomoč državam pri spopadanju s strukturnimi in sistemskimi težavami na državni ravni je bil razvit nov postopek odločanja Sodišča – postopek s pilotno sodbo (*pilot judgment procedure*).⁵⁴

3.1 Izvor in pravna podlaga postopka

Širitev SE v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in priključitev novih članic, ki pa so večinoma predstavljale dežele nekdanjih totalitarnih režimov v državah centralne in vzhodne Evrope, je imela za posledico pripad velikega števila novih zadev na ESČP,⁵⁵ ki so v veliki večini razkrivale systemske in strukturne probleme v državah.⁵⁶

Izvor postopka s pilotno sodbo sega v leto 2000, ko so se začeli pojavljati predlogi, da bi morali biti ponavljajoči primeri obravnavani na poseben način – ESČP je potrebovalo

[OSlovenia%20%20question%20of%20pecuniary%20damage%20decided%20in%20erased%20p%20\(1\).pdf](#) (27. 3. 2014).

⁵⁰ Angleški termin, ki se uporablja pred ESČP in v strokovni literaturi, je *pilot judgment procedure*.

⁵¹ Držav članic je 47 – vse evropske države, razen Belorusije.

⁵² Ribičič, C.: Evropsko pravo človekovih pravic, Pravna fakulteta, Ljubljana, 2007, str. 175–177.

⁵³ Glej npr. Fribergh, E.: Pilot Judgments from the Court's perspective, v: Towards stronger implementation of the European Convention on Human Rights at national level, Stockholm Colloquy, 9.–10. junij 2008, str. 88, URL: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/Publications/Stockholm_Proceedings.pdf (12.10.2013).

⁵⁴ Nedelcu - Surdescu, O.: Brief Analysis of the Operation of the Pilot Judgment Procedure before the ECHR, URL: <http://rseri.srpsec.ro/wp-content/uploads/2011/04/BRIEF-ANALYSIS-OF-THE-OPERATION-OF-THE-PILOT-24-32.pdf> (12. 10. 2013).

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Luzius Wildhaber, nekdanji predsednik ESČP, je to situacijo opisal kot »strukturno motnjo v delovanju pravnih sistemov«.

postopek, ki se ne bo toliko ukvarjal s podeljevanjem individualnih pravic, temveč bolj s sistemskimi in strukturnimi problemi.⁵⁷ Postopek se je razvil preko sodelovanja med ESČP, OM ter vladami držav članic. Vodilna ideja njegovega razvoja je bila, da se zagotovi izvršitev sodb preko spodbujanja držav, da sprejmejo ustrezna sredstva za odpravo sistemskih kršitev.⁵⁸ Pri razvoju postopka ima velik pomen *načelo subsidiarnosti* – države članice imajo glavno pristojnost za zagotovitev skladnosti zakonodaje in prakse z določbami EKČP.⁵⁹ Ena glavnih idej postopka je, da naj bi pritožniki tako hitreje prišli do odprave posledic kršitev, če bo na državni ravni sprejet splošen ukrep, ki bo celovito odpravil kršitev, kot če bi Sodišče vsak primer individualno obravnavalo.⁶⁰ Cilj postopka naj bi bilo tudi bolj učinkovito izvrševanje sodb Sodišča – v državnem pravnem redu naj bi se na hiter in učinkovit način rešili problemi pri zagotavljanju pravic iz EKČP. Postopek naj bi pomenil nekakšno pomoč državam pri prepoznavanju in reševanju državnega problema, pri določitvi prizadetih posameznikov, da se jim lahko krivice hitreje odpravijo.⁶¹

Koncept postopka s pilotno sodbo je definiran kot *metoda odločanja* ESČP, s pomočjo katere ESČP ugotovi, da posamezna kršitev izvira iz širšega strukturnega ali sistemskega problema, povezanega s slabim delovanjem domače zakonodaje ali administrativne prakse in ki ima za posledico, da je poleg konkretnega pritožnika z isto kršitvijo prizadetih še veliko večje število ostalih posameznikov v podobnem položaju. Ista kršitev je torej vzrok morebitnim ostalim podobnim čakajočim, nerešenim zadevam pred ESČP ter hkrati grožnja za bodoče, potencialne pritožbe.⁶² ESČP določi, v čem je sistemski problem in lahko odgovorni vladi poda jasne smernice glede tipa popravnih ukrepov, ki jih je potrebno sprejeti za odpravo

⁵⁷ Leach, P., et al: Responding to Systemic Human Rights Violations, Antwerp, 2010, str. 9–13.

⁵⁸ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 147.

⁵⁹ 1. člen EKČP: »Visoke pogodbenne stranke priznavajo vsakomur, ki sodi v njihovo pristojnost, pravice in svoboščine, opredeljene v prvem delu te Konvencije.«

⁶⁰ ECtHR, Information Note issued by Registrar: The Pilot Judgment Procedure, URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf (12. 10. 2013).

⁶¹ Nedelcu - Surdescu, O.: Brief Analysis of the Operation of the Pilot Judgment Procedure before the ECHR, URL: <http://rseri.srpsec.ro/wp-content/uploads/2011/04/BRIEF-ANALYSIS-OF-THE-OPERATION-OF-THE-PILOT-24-32.pdf> (12. 10. 2013).

⁶² Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 140–146.

kršitve. Lahko torej rečemo, da s sprejetjem pilotne sodbe rešujemo nek splošni problem pri sojenju o posamičnem, specifičnem problemu.⁶³

Uporaba tega postopka je splošno prepoznana kot uspešna, saj je v letih njegove uporabe prišlo do sprememb nacionalnih zakonodaj in uspešnega reševanja sistemskih problemov v državah ter posledično do prenehanja kršitev.⁶⁴ V strokovni literaturi pogosto zasledimo, da je postopek s pilotno sodbo najbolj kreativno orodje, ki ga je ESČP razvilo v svojih prvih petdesetih letih obstoja.⁶⁵

Pravna podlaga postopka s pilotno sodbo je že od samega začetka njegovega snovanja predmet številnih polemik. ESČP je v času priprav Protokola št. 14 k EKČP⁶⁶ zagovarjalo stališče, da je potrebna sprememba EKČP, ki bo temelj začetku uporabe postopka s pilotno sodbo.⁶⁷ Usmerjevalni odbor za človekove pravice (*Steering Committee for Human Rights*) pa je v svojem odgovoru ESČP zavzel stališče, da lahko ESČP ta nov način odločanja uporabi na temelju že obstoječega teksta EKČP. ESČP je nato uporabo tega novega postopka za spopadanje s ponavljajočimi primeri, katerih vzrok je isti sistemski ali strukturni problem, utemeljilo na temelju 46. člena EKČP, ki ureja naravo sodb ter njihovo izvrševanje; tu je pomemben predvsem prvi odstavek člena:

»1. Visoke pogodbene stranke se obvezujejo, da bodo spoštovale končno sodbo Sodišča v vsaki zadevi, v kateri nastopajo kot stranke.«

Odstavek določa *inter partes* učinek sodb ESČP, vendar je z začetkom sprejemanja pilotnih sodb prišlo do potrebe po širši razlagi in uporabi tega člena. EKČP je kot nekakšen »ustavni instrument evropskega javnega reda«, kar predpostavlja širši pogled.⁶⁸

⁶³ Buyse, A.: The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights: Possibilities and Challenges, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20\(1\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20(1).pdf) (16. 10. 2013).

⁶⁴ Fyrnys, M.: Expanding Competences by Judicial Lawmaking: The Pilot Judgment Procedure of the European Court of Human Rights, URL: http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol12-No5/PDF_Vol_12_No_05_1231-1260_Beyond%20Dispute%20Special_Fyrnys%20FINAL.pdf (16. 10. 2013).

⁶⁵ Tulkens, F.: Perspectives from the Court: A Typology of the Pilot Judgment Procedure, URL: https://metranet.londonmet.ac.uk/fms/MRSite/Research/HRSJ/Events/Pilot%20Strasbourg/pilot%20judgment%20seminar%2014%20June%202010%20_Tulkens.pdf (16. 10. 2013).

⁶⁶ Protokol št. 14 je začel veljati 1. junija 2010 in je nastal kot posledica potrebnih reform z namenom dosegati večjo učinkovitost konvencijskega sistema.

⁶⁷ ESČP je to idejo predstavil v svojem dokumentu »position paper« leta 2003.

⁶⁸ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 6.

Pilotne sodbe namreč širijo zavezujoč učinek sodb ESČP ter spreminjajo njihovo pravno naravo. ESČP je z uporabo tega postopka začelo nalagati državam obveznost, naj spremenijo nacionalno zakonodajo ali/in prakso, kadar to predstavlja jedro kršitve. Ta aktivizem Sodišča je nadomestil pomanjkanje neposrednega in *erga omnes* učinka sodb ESČP v domačih pravnih redih držav članic. Gre za neke vrste sodno odrejeno sodelovanje med mednarodnim sodiščem in državno zakonodajo, preko katerega se v domačem pravnem redu in političnem sistemu uvajajo pravni argumenti, ki jih pri svojem odločanju razvije Sodišče. ESČP z obvezo, dano v sodbi, aktivira državo, da na samoregulativen način spremeni domačo zakonodajo ter jo tako prilagodi določbam EKČP. Tako dejansko pride do internacionalizacije pravnih argumentov iz sodb ESČP v domačem pravnem redu. Sodišče v svojih sodbah večkrat poudari, da se država z ratifikacijo EKČP zaveže, da bo njena zakonodaja skladna z njo. Po mnenju ESČP torej sodba lahko ustvarja obveznost za državo, da spremeni svojo zakonodajo, če je ta neskladna z EKČP in bi lahko povzročila nove kršitve.⁶⁹

Iz prakse ESČP je razvidno, da imajo pilotne sodbe neposredni učinek za konkretne stranke primera (*res iudicata*) ter posredni učinek za ostale posameznike v podobnem položaju ter ostale države, ki se spopadajo s podobnimi problemi (*res interpretata*).⁷⁰

Leta 2004 je OM izdal resolucijo, v kateri je nagovoril ESČP, naj v svojih sodbah določi sistemski problem in hkrati predlaga državi rešitev tega problema, ji pomaga in svetuje pri iskanju primerne rešitve.⁷¹ Kmalu po sprejemu te resolucije je ESČP sprejelo prvo pilotno sodbo, in sicer v zadevi *Broniowski proti Poljski*.⁷² Veliki senat je pritožbo zaznal kot del širšega problema. Kršitev je izvirala iz razširjenega problema, ki je bil posledica slabega delovanja poljske zakonodaje in upravne prakse in je prizadela ogromno posameznikov (okoli 80.000) in bi torej lahko prišlo do velikega števila novih utemeljenih pritožb posameznikov, ki so bili v isti ali podobni situaciji kot pritožnik. Sodišče je v svoji sodbi določilo, da mora Poljska sprejeti primerne splošne ukrepe, ki bodo odpravili krivice vsem posameznikom, ki so jim bile pravice kršene (*Bug River claimants*). Prvič je bila ta dolžnost države, sprejeti splošne

⁶⁹ Fyrnys, M.: Expanding Competences by Judicial Lawmaking: The Pilot Judgment Procedure of the European Court of Human Rights, URL: http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol12-No5/PDF_Vol_12_No_05_1231-1260_Beyond%20Dispute%20Special_Fyrnys%20FINAL.pdf (16. 10. 2013).

⁷⁰ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 104.

⁷¹ Resolution Res(2004)3 of the Committee of Ministers on judgments revealing an underlying systemic problem, URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=743257&Lang=fr> (12. 1. 2014).

⁷² *Broniowski proti Poljski*, št. 31443/96, z dne 22. 6. 2004.

ukrepe, določena v izreku sodbe in s tem dejanjem naj bi Sodišče »zaoralo ledino«. Vključitev »navodil« državi, kako naj ukrepa, v izrek sodbe, naj bi povečevala njeno pravno avtoriteto in njen učinek prepričljivosti.⁷³

Marca 2011 je bilo v Poslovnik Sodišča dodano novo pravilo, ki ureja postopek s pilotno sodbo.⁷⁴ To novo pravilo predstavlja prvo pravno kodifikacijo postopka s pilotno sodbo. Pravilo določa, kako naj se ESČP spopada z obstoječimi in s potencialnimi sistemskimi ali strukturnimi kršitvami človekovih pravic, ki lahko povzročijo veliko novih podobnih utemeljenih pritožb.

3.2 Uporaba postopka s pilotno sodbo pred ESČP

Postopek se je razvil iz prepričanja, da mora Sodišče najti pot iz velikega števila kloniranih primerov (*clone cases*), brez da bi delovalo kot »odškodninski organ« in torej v vsakem posamičnem primeru dosojalo pravično zadoščenje. Erik Fribergh je utemeljil, da se v postopku varujejo trije različni interesi: interesi prizadetih posameznikov, države ter ESČP.⁷⁵ Sodnik Zupančič pa je v svojem ločenem mnenju k zadevi *Broniowski* poudaril, da iz konvencijskega sistema logično izhaja, da v določenih primerih ni smiselno zgolj prisoditi individualno odškodnino, saj ta v primerih sistemskih kršitev ne reši problemov ostalih ljudi v podobnem položaju. Prav tako sodnica Lazarova Trajkovska poudarja, da v primerih, kjer posamezna kršitev predstavlja le majhen del večje kršitve v smislu sistema problema, individualna pravičnost ne bi bila vedno najboljša rešitev, saj ne bi nujno odpravila vzroka kršitve.⁷⁶

Prvi člen prej omenjenega Pravila 61 določa, da lahko ESČP začne postopek s pilotno sodbo in sprejme pilotno sodbo, kadar dejstva iz pritožbe razkrivajo obstoj strukturnega ali sistema problema v odgovorni državi, ki je vzrok številnih drugih nerešenih zadev ter

⁷³ Buyse, A.: The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights: Possibilities and Challenges, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20\(1\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20(1).pdf) (16. 10. 2013).

⁷⁴ Rule 61 of the Rules of Court, URL:

http://www.strasbourgconsortium.org/content/blurb/files/Article_61_Pilot_judgment_procedure.pdf (12. 1. 2014).

⁷⁵ Fribergh, E.: Pilot Judgments from the Court's perspective, v: Towards stronger implementation of the European Convention on Human Rights at national level, Stockholm Colloquy, 9. – 10. junij 2008, str. 88, URL: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/Publications/Stockholm_Proceedings.pdf (12. 10. 2013).

⁷⁶ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 142., glej tudi Leach, P., et al: Responding to Systemic Human Rights Violations, Antwerp, 2010, str. 10.

hkrati vzrok za potencialne bodoče pritožbe.⁷⁷ Značilnost pilotne sodbe je torej v tem, da je 'orientirana' za nazaj in za naprej. Od države zahteva odpravo preteklih krivic, ki so se zgodile osebam v konkretnem primeru in tistim v podobni situaciji, poleg tega pa so v njej določeni tudi ukrepi, ki naj bi jih država sprejela z namenom, da se odpravi temeljni vzrok kršitve, katerega temeljni namen je tudi, da se prepreči bodoče kršitve. V zadevi *Broniowski* je ESČP povzelo razlago 46. člena EKČP, po katerem država ni zavezana zgolj k plačilu pravičnega zadoščenja, ampak tudi k sprejemu splošnih in/ali posameznih ukrepov v domačem pravnem redu za prenehanje kršitve in odpravo njenih posledic.⁷⁸

Uporaba postopka se začne, ko ESČP izbere enega ali več primerov s ponavljajočimi značilnostmi, ki ga/jih nato prednostno obravnava, nato pa sprejme sodbo v pilotnem primeru. Pomembna značilnost postopka je možnost ESČP, da 'zamrzne' vse ostale podobne primere, ki izhajajo iz istega sistemskega ali strukturnega problema, in sicer za določen čas – do sprejetja popravnih ukrepov s strani odgovorne države. To naj bi delovalo kot spodbuda državi, da sprejme potrebne ukrepe in hkrati 'grožnja', saj lahko ESČP kadarkoli prične z obravnavo zamrznjenih primerov, če to narekuje načelo pravičnosti, posebno v primeru neaktivnosti države, ko dolgo časa ne pride do izvršitve sodbe.⁷⁹ Ta možnost ESČP izhaja iz načela subsidiarnosti, po katerem je država prva odgovorna za zagotavljanje skladnosti njene zakonodaje in prakse s konvencijskim sistemom. Zamrznitev primerov je pogojena z zaupanjem ESČP v državo, da bo ta storila vse potrebno za izvršitev sodbe. V nekaterih okoliščinah pa zamrznitev ostalih primerov ni primerna, zlasti v primeru kršitev najbolj temeljnih pravic. Kritike tega ukrepa so bile predvsem v tem, da lahko ostale pritožnike postavi v položaj pravne negotovosti, lahko so izpostavljeni dolгим zaostankom do same izvršitve sodbe.⁸⁰

V pilotni sodbi ESČP določi pomanjkljivosti, napake v nacionalnem pravnem redu, določi, v čem je sistemski ali strukturni problem v državi, ki predstavlja jedro kršitve, ki prizadeva večje število posameznikov, in hkrati določi primerne popravne ukrepe, ki jih je država zavezana sprejeti na državni ravni. Poleg tega pa lahko v izreku sodbe določi tudi rok, v

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ *Broniowski proti Poljski*, št. 31443/96, z dne 22. 6. 2004, točka 192.

⁷⁹ ECtHR, Information Note issued by Registrar: The Pilot Judgment Procedure, URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf (12. 1. 2014).

⁸⁰ Leach, P., et al, *Responding to Systemic Human Rights Violations*, Antwerp, 2010, str. 28–31.

katerem je država dolžna sodbo izvršiti. Določitev potrebnih ukrepov predstavlja pomembne smernice tako za državo, kako naj se loti implementacije sodbe, ter tudi za OM za izpolnjevanje njegove naloge nadzora izvrševanja sodbe.⁸¹ Dejstvo, da je ESČP v svoji prvi pilotni sodbi, sprejeti v zadevi *Broniowski proti Poljski*, v samem izreku sodbe in ne le v njeni obrazložitvi⁸² ugotovilo obstoj sistemskega problema, povezanega s slabim delovanjem poljske zakonodaje ter hkrati zahtevalo od države, da sprejme primerne popravne ukrepe, je, kot že prej omenjeno, pomenilo nekakšno revolucijo v delovnih metodah ESČP.⁸³ Sodišče je torej šlo dlje od ugotovitvenega zahtevka. Odločitev o pravičnem zadoščenju lahko ESČP odloži, delno ali v celoti, do sprejetja ukrepov s strani države.

Luzius Wildhaber, nekdanji predsednik ESČP, je na temelju prve pilotne sodbe določil osem značilnosti tega postopka: 1. s strani Velikega senata ugotovljena kršitev EKČP, ki razkriva, da problem v državi zadeva celotno skupino posameznikov, 2. sklep, da je oziroma lahko ta problem povzroči številne druge pritožbe na ESČP, 3. dajanje smernic državi za sprejetje ukrepov za rešitev problema, 4. navedba, da lahko ti ukrepi delujejo retroaktivno z namenom rešiti podobne in primerljive probleme, 5. Sodišče lahko prekine ostale podobne nerešene primere, 6. uporaba izreka sodbe za večjo zavezanost države za sprejem pravnih in administrativnih ukrepov, 7. možnost zadržanja vprašanja o pravičnem zadoščenju ter 8. obveščanje glavnih organov SE o napredku v pilotni zadevi.⁸⁴

3.3 Uporaba postopka s pilotno sodbo v zadevi Kurić

Glede uporabe postopka s pilotno sodbo v zadevi *Kurić in ostali proti Sloveniji* pred Velikim senatom je najpomembnejši del sodbe presoja Velikega senata o pobudi pritožnikov, da Sodišče na temelju 46. člena EKČP navede splošne ukrepe za popravo položaja izbrisanih. Pritožniki so zatrjevali, da na državni ravni ni bilo na voljo primernih splošnih in posamičnih ukrepov, ki bi popravili krivice zaradi ugotovljenih kršitev in odpravili njihove posledice.

⁸¹ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 99–100 in 140.

⁸² Glej na primer sodbo v zadevi *Scozzari in Giunta proti Italiji*, št. 39221/98 in 41963/98, z dne 13. 7. 2000.

⁸³ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 150. Glej tudi Zagorc, S.: Dvojna predramitev za slovensko oblast: Odprava kršitev pravice do sojenja v razumnem roku – kako naprej?, v: Pravna praksa, št. 5/2005, str. 45.

⁸⁴ Buyse, A.: The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights: Possibilities and Challenges, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20\(1\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20(1).pdf) (16. 10. 2013).

Predvsem ni bilo na voljo ukrepov, ki bi predstavljali prejetje ustreznega nadomestila za utrpelo škodo.⁸⁵

Veliki senat je v svoji sodbi, podobno kot v nekaterih drugih sodbah, pojasnil pomen 46. člena EKČP, po katerem države niso zgolj zavezane k plačilu pravičnega zadoščenja, temveč so dolžne tudi izbrati splošne in posamezne ukrepe in jih tudi sprejeti. Odgovorna država lahko sama, vendar pod nadzorom OM, izbere primerna sredstva za izpolnitev svoje obveznosti izvršiti sodbo. V izjemnih primerih pa lahko ESČP v pomoč državi navede vrsto potrebnih ukrepov.⁸⁶

Bistveni razlog kršitev, ugotovljenih s strani ESČP, je bil v *»dolgotrajnem omahovanju slovenske oblasti, da navzlic temeljnim odločbam Ustavnega sodišča zakonsko uredi prebivališče pritožnikov po njihovem izbrisu in jim zagotovi ustrezno zadoščenje«*.⁸⁷

Za uvedbo postopka s pilotno sodbo ter za sprejem pilotne sodbe v tej zadevi, v skladu z 61. členom Poslovnika Sodišča, sta predvsem pomembni ugotovitvi ESČP, da se je izbris kot temelj kršitev nanašal na *celotno skupino* državljanov nekdanje SFRJ (s stalnim prebivališčem v RS in z državljanstvom ene od republik nekdanje SFRJ v času razglasitve slovenske osamosvojitve) ter dejstvo, da v Sloveniji ni bilo na voljo primernih splošnih ukrepov ter tudi ne možnosti pridobiti ustreznega nadomestila (odškodnino) za nastalo škodo. Dejstva zadeve so torej po mnenju ESČP razkrivala obstoj pomanjkljivosti slovenske zakonodaje in posledično je bila celotni skupini izbrisanih zanikana pravica do odškodnine za utrpelo škodo.⁸⁸ Poleg konkretnih pritožnikov je torej obstajala še večja skupina posameznikov, ki so bili v podobnem položaju kot pritožniki in ki jih je izbris ravno tako prizadel ter jim povzročil številne krivice. Po mnenju ESČP je bila zadeva primerna za sprejem pilotne sodbe, saj je presoja Sodišča o zadevi neizogibno presegala izključne interese konkretnih pritožnikov. Sodišče je torej zadevo preverilo tudi z vidika splošnih ukrepov, ki jih je bilo potrebno sprejeti tudi v interesu ostalih prizadetih oseb.⁸⁹

⁸⁵ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26.6.2012, točki 400 in 401.

⁸⁶ Prav tam, točki 406 in 407.

⁸⁷ Prav tam, točka 408.

⁸⁸ Prav tam, točka 412.

⁸⁹ Prav tam, točka 413.

Konkretno je Veliki senat Sloveniji v izreku sodbe naložil sprejetje odškodninske sheme na državni ravni posebej za ta primer, in sicer v roku enega leta, obravnavo ostalih zahtevkov izbrisanih pa je za ta čas pridržalo.⁹⁰

4. Narava in pravni učinki sodb ESČP

Sodbe ESČP so po svoji naravi deklaratorne (ugotovitvene), kar v svojih sodbah Sodišče večkrat poudari.⁹¹ Sodišče zgolj ugotovi kršitev, vendar ne razveljavi sporne odločitve domačih organov ali domače zakonodaje. Države so po načelu subsidiarnosti prve in najbolj odgovorne za uresničevanje pravic iz EKČP ter uživajo prosto polje presoje (*margin of appreciation*) pri izboru primernih ukrepov in sredstev za izvršitev sodbe,⁹² vendar ta svoboda izbire sredstev izvrševanja ni neomejena, saj izvrševanje sodbe nadzira OM. Države načeloma zavračajo ustavodajni oziroma nadnacionalni pristop ESČP – v smislu, da bi ESČP lahko razveljavilo nacionalne sodne ali upravne odločitve ali zakonodajo. Nadnacionalni značaj zaščite človekovih pravic s strani ESČP države razumejo kot omejitev njihove suverenosti. ESČP je bilo prvotno ustvarjeno, da bi zagotavljalo subsidiarno varstvo v razmerju do držav članic in je zato omejeno s sprejemanjem sodb z deklaratornim učinkom.⁹³

Za postopek s pilotno sodbo se pogosto zasledi, da pomeni odstop od deklaratorne narave sodb ESČP. V zvezi s postopkom je pomembno mnenje sodnika Zupančiča, ki meni, da ta postopek ne bi bil nujen, če bi imele sodbe ESČP *erga omnes* učinek. Primerjal je ESČP in ustavna sodišča držav. Odločitve slednjih so spoštovane s strani nižjih sodišč v državi, ki sledijo smernicam iz teh odločitev, odločitve ESČP in sporočila v njih pa bodo v 47 državah članicah jasno različno interpretirane in uresničene. Nekatere države jemljejo sodbe ESČP bolj resno kot ostale.

⁹⁰ Prav tam, točka 415.

⁹¹ Glej npr. *Verein gegen Tierfabriken Schweiz proti Švici* (Št. 2), št. 32772/02, z dne 30. 6. 2009, točka 61; *Assanidze proti Gruziji*, št. 71503/01, z dne 8. 4. 2004, točka 202; glej tudi npr. Harris, D., et al: *Law of the European Convention on Human Rights*, New York, 2009, str. 25–26.

⁹² Glej npr. *Papamichalopoulos in ostali proti Grčiji* (člen 50), št. 14556/89, z dne 31.10.1995, točka 34.

⁹³ Fyrnys, M.: *Expanding Competences by Judicial Lawmaking: The Pilot Judgment Procedure of the European Court of Human Rights*, URL: http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol12-No5/PDF_Vol_12_No_05_1231-1260_Beyond%20Disptue%20Special_Fyrnys%20FINAL.pdf (16. 10. 2013).

Pomembno dejstvo, ki govori v prid *erga omnes* učinku sodb ESČP,⁹⁴ je ugotovitev, da praksa držav kaže, da so nekatere države spremenile svojo zakonodajo in prakso kot posledico sledenja sodbam proti ostalim državam in da so domača sodišča upoštevala interpretacijo EKČP, razvito v sodni praksi ESČP. Za primer lahko navedemo Francijo, kjer je prišlo do spremembe zakonodaje glede pravice do obrambe pridržane osebe. Francija je sledila ugotovitvam ESČP v sodbi v zadevi *Dayanan proti Turčiji*,⁹⁵ kjer je ESČP razložilo obseg pravice do obrambe. Ustavno sodišče Francije je nato v svoji odločbi oblikovalo sklepe iz te sodbe ESČP ter naložilo zakonodajalcu spremembo zakonodaje. Iz tega se da razbrati, da sodbe ESČP uživajo avtoriteto in jo domači zakonodajalci in sodišča preventivno upoštevajo.⁹⁶ Močno se poudarja potreba po krepitvi neposredne uporabe ugotovitev ESČP iz njegovih sodb v nacionalnem pravu držav članic. Gre za učinek *res interpretata* – interpretativna avtoriteta sodb ESČP v pravnih redih držav, ki niso stranke konkretnega primera.⁹⁷ Na odprtju sodnega leta 2005 je takratni predsednik ESČP Luzius Wildhaber pozdravil razvoj v sodbah domačih ustavnih in vrhovnih sodišč, v katerih sodišča pokažejo svojo pripravljenost za neposredno uporabo konvencijskih standardov in sodne prakse ESČP.⁹⁸ To naj bi imelo predvsem velik preventiven učinek.

Sodbe ESČP naj ne bi uživale neposrednega učinka (*direct effect*) v državah članicah. V RS to ureja Zakon o sodiščih v svojem 113. členu.⁹⁹ Vendar, sledeč sodbi v zadevi *Vermeire proti Belgiji*,¹⁰⁰ se sodbam ESČP v določenih okoliščinah primera ta učinek mora priznati. V primeru jasnega in vsebinsko konkretnega izreka sodbe je le-ta neposredno izvršljiva v domačem pravnem redu – kar pomeni, da morajo domača sodišča, v primeru zamude s

⁹⁴ Več o *erga omnes* učinku sodb ESČP ter o učinku precedensa sodb glej M. Zupančič, B.: O razlagi sodnih precedensov in sodb ter posebej sodb Evropskega sodišča za človekove pravice, v: *Revus*, št. 2/2004, str. 9–27.

⁹⁵ *Dayanan proti Turčiji*, št. 7377/03, z dne 13. 10. 2009, točka 32.

⁹⁶ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

⁹⁷ Glej npr. The future of the Strasbourg Court and enforcement of ECHR standards: reflections on the Interlaken process, URL: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100121_ajdoc06%202010.pdf (27. 1. 2014); Glej nadalje npr. United Kingdom's 1998 Human Rights Act, Section 2, para. 1: »... national courts must take into account Strasbourg Court judgments ...«.

⁹⁸ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 309.

⁹⁹ 113. člen Zakona o sodiščih: »Odločbo Evropskega sodišča za človekove pravice izvrši pristojno sodišče Republike Slovenije neposredno samo, če tako določa ratificirana mednarodna pogodba ali če tako določa zakon, ki ureja sodni postopek.«

¹⁰⁰ *Vermeire proti Belgiji*, št. 12849/87, z dne 29. 11. 1991, točka 25: »It cannot be seen what could have prevented the Brussels Court of Appeal and the Court of Cassation from complying with the findings of the Marckx judgment, as the Court of First Instance had done. There was nothing imprecise or incomplete about the rule which prohibited discrimination.«.

sprejetjem zahtevanih potrebnih zakonodajnih sprememb kot posledica ugotovljenih kršitev s strani ESČP, neposredno uporabiti ugotovitve ESČP iz sodbe, saj je domače pravo neskladno z EKČP in ga torej ne more in ne sme uporabiti.¹⁰¹ Gre za dejansko dosego preventivnega učinka za preprečevanje novih podobnih kršitev in pritožb na ESČP v času, ko se 'čaka', da država – zakonodajna oblast – sprejme potrebne spremembe in tako svoj pravni sistem uskladi s sodbo ESČP in tudi z EKČP, ki se (preventivni učinek) doseže prav zaradi priznanja neposrednega učinka sodbi ESČP.¹⁰² Menimo, da je neposredni učinek sodb ESČP omejevan zaradi dejstva, da gre za 47 različnih držav članic, z različnimi pravnimi sistemi in razmerami v državi, kar zagotovo pomeni veliko oviro priznanju neposrednega učinka.

V zvezi s pilotnimi sodbami, v katerih Sodišče v izreku sodbe zahteva sprejem splošnih ukrepov, pride pomanjkanje neposrednega učinka sodb ESČP kar najbolj do izraza. Lahko rečemo, da so pilotne sodbe že zaradi svoje narave takšne, da sodba glede dela, kjer se zahtevajo splošni ukrepi, ne more biti neposredno učinkujoča, ker Sodišče samo zahteva sprejem splošnih ukrepov, preko sprejetja katerih se sodba na državni ravni izvrši.

5. Izvrševanje sodb ESČP

Večkrat lahko zasledimo, da sodbe ESČP niso same sebi namen in se z njihovim sprejemom ne zaključi uresničevanje konvencijskih pravic. Sodba pomeni nekakšno obljubo za prihodnost, pomeni začetek spremembe.¹⁰³ Ko je (pilotna) sodba sprejeta, sledi izjemno pomemben del implementacije konvencijskega sistema na državni ravni, in sicer uresničitev sodbe ESČP. Izvrševanje je torej pomemben vidik in temelj učinkovite implementacije EKČP.¹⁰⁴ ESČP je večkrat poudarilo, da ostane pravica dostopa do sodišča navidezna, če končna in zavezujoča sodba v domačem pravnem redu ostane neizvršena v škodo ene stranke. Izvršitev sodbe mora biti torej razumljena kot sestavni del sodnega postopka ter sestavni del pravice do sodnega varstva.¹⁰⁵ Polna izvršitev sodb ESČP nedvomno pripomore k

¹⁰¹ Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 8–9, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹⁰² Prav tam.

¹⁰³ Glej npr. Tulkens, F.: Perspectives from the Court: A Typology of the Pilot Judgment Procedure, str. 2, URL: https://metranet.londonmet.ac.uk/fms/MRSite/Research/HRSJ/Events/Pilot%20Strasbourg/pilot%20judgments%20seminar%2014%20June%202010%20_Tulkens_.pdf (16. 10. 2013).

¹⁰⁴ Murgel, J., Izvrševanje sodb ESČP, v: Pravna praksa, št. 29/2005, str. 18.

¹⁰⁵ *Hornsby proti Grčiji*, št. 18357/97, z dne 19. 3. 1997, točka 40.

okrepitevi ugleda ESČP in učinkovitosti njegovega delovanja in ima učinek na zmanjšanje števila pritožb na ESČP.¹⁰⁶

Nespoštovanje in neizvrševanje sodb ESČP lahko zelo ogroža avtoriteto Sodišča, zato so vprašanja postopka izvrševanja sodb in njegovega nadzora tema številnih prizadevanj za reformiranje, izboljšanje učinkovitosti konvencijskega sistema varstva človekovih pravic in svoboščin.

5.1 Obveznost izvršiti sodbo ESČP

Ta obveznost držav je določena v prvem odstavku 46. člena EKČP in je dejansko posledica nespoštovanja 1. člena EKČP, ki določa primarno odgovornost držav, da vsem osebam, ki sodijo v njeno pristojnost, zagotavlja konvencijske pravice. Sodbe ESČP torej za države predstavljajo mednarodnopravno obveznost in države so jo dolžne spoštovati in izvršiti. Nespoštovanje sodbe, v kateri ESČP ugotovi kršitev EKČP, s strani odgovorne države, ni v skladu s pravom.¹⁰⁷ Dokončna sodba,¹⁰⁸ v kateri je ugotovljena kršitev, namreč ustvarja pravno obveznost odgovorne države, da preneha s kršitvami in odpravi njihove posledice, in sicer tako, da, kolikor to okoliščine primera dopuščajo, vzpostavi prejšnje stanje (*restitutio in integrum*) ter prepreči podobne bodoče kršitve.¹⁰⁹ Ključnega pomena za uspešno izvršitev sodbe pa je politična volja in pripravljenost odgovorne države, da preneha s kršitvami in odpravi njihove posledice.

Obseg obveznosti izvršiti sodbo je omejen na stranke postopka in torej neposredno zavezuje le odgovorno državo, vendar bi lahko iz 1. člena EKČP¹¹⁰ sklepali na *erga omnes* učinek sodb ESČP, saj naj bi države, ko uresničujejo in varujejo pravice iz EKČP, upoštevale razlago EKČP, ki jo v svoji sodni praksi poda ESČP.¹¹¹ S takšno interpretacijo se ESČP podeli vlogo

¹⁰⁶ Glej npr. Report of the Group of Wise Persons to the Committee of Ministers, URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1063779> (12. 1. 2014).

¹⁰⁷ Miller, V.: European Court of Human Rights rulings: are there options for Governments?, str. 12, URL: <file:///D:/My%20Documents/Downloads/SN05941.pdf> (20. 9. 2014).

¹⁰⁸ Kdaj je sodba ESČP dokončna, določa 44. člen EKČP.

¹⁰⁹ Leach, P.: Taking a Case to the ECHR, Oxford, 2011, str. 83; glej tudi Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 10, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹¹⁰ V 1. členu EKČP je določena obveznost držav članic, da vsakomur, ki sodi v njihovo pristojnost, priznavajo pravice in svoboščine iz Konvencije.

¹¹¹ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

nekakšnega ustavodajalca, ki določa skupne *minimalne standarde* varstva konvencijskih pravic, ki naj bi jih bile države dolžne spoštovati. Sodna praksa ESČP naj bi bila za države vodilo, kako naj same svoje pravne sisteme in prakse uskladijo z EKČP in tako preprečijo morebitne bodoče obsodbe pred ESČP. S takšnim pristopom so se 'strinjale' tri glavne institucije SE – ESČP je v zadevi *Maestri proti Italiji* poudarilo, da iz 1. člena EKČP izhaja, da države z ratifikacijo EKČP prevzemajo odgovornost, da bodo njihove zakonodaje skladne z EKČP,¹¹² OM je izdal Priporočilo Rec(2004)5,¹¹³ v katerem spodbuja države, da preverijo združljivost osnutkov zakonov, veljavne zakonodaje in sodne prakse z EKČP, prav tako pa je tudi Parlamentarna skupščina izdala resolucijo Resolution 1856/2012,¹¹⁴ v kateri priporoča državam, da v zakonodajnih postopkih upoštevajo ustaljeno sodno prakso ESČP in da aktivno preprečujejo bodoče kršitve EKČP na način, da pišejo sklepe iz sodb ESČP proti drugim državam, kadar se one spopadajo s podobnimi težavami, kakršne so ugotovljene v teh sodbah (gre za *de facto erga omnes* učinek sodb).¹¹⁵

Z razvojem svoje prakse je ESČP torej razširilo domet 46. člena EKČP, ki ustvarja obveznost držav, da spoštujejo in izvršijo sodbo v vsakem primeru, v katerem nastopajo kot stranke. Država ni zavezana zgolj k plačilu zneska pravičnega zadoščenja po 41. členu EKČP, dosojenega v sodbi, ampak je tudi k sprejetju potrebnih posamičnih in/ali splošnih ukrepov v domačem pravnem redu za prenehanje kršitve ter odpravo njenih posledic.¹¹⁶ V izjemnih primerih gre ESČP dlje in določi, naj država poleg plačila odškodnine sprejme še druge ukrepe, ki jih v sodbi tudi navede. Sodišče je torej postopoma postalo bolj drzno v svojih sodbah pri določanju, kateri ukrepi bi bili najbolj primerni za izpolnitev obveznosti držav iz 46. člena. Zaradi dolgotrajnega razumevanja narave te obveznosti držav kot obveznosti

¹¹² *Maestri proti Italiji*, št. 39748/98, z dne 17. 2. 2004, točka 47.

¹¹³ Recommendation Rec(2004)5 of the Committee of Ministers to member states on the verification of the compatibility of draft laws, existing laws and administrative practice with the standards laid down in the European Convention on Human Rights, URL: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2004\)5&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2004)5&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original) (18. 1. 2014).

¹¹⁴ Parliamentary, Assembly, Guaranteeing the authority and effectiveness of the ECHR, URL: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=18060&lang=EN> (18. 1. 2014).

¹¹⁵ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013); glej tudi Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 103.

¹¹⁶ Glej npr. *Scozzari in Giunta proti Italiji*, št. 39221/98 in 41963/98, z dne 13. 7. 2000, točka 249.

rezultata je ESČP dolgo zavračalo pristop, da bi v svojih sodbah določalo potrebne ukrepe.¹¹⁷ Kot primer povečanega aktivizma Sodišča, s katerim ESČP nedvomno krepi svoj položaj,¹¹⁸ lahko navedemo odmevno zadevo *Assanidze proti Gruziji*,¹¹⁹ v kateri je bilo državi naloženo, da izpusti nezakonito priprtega pritožnika, podobno tudi v zadevi *Illascu in ostali proti Moldaviji*.¹²⁰ Leach meni, da naj bi ESČP bolj določno navedlo tip splošnih in posamičnih ukrepov, ki bi zagotovili rešitev ugotovljenega problema v državi.¹²¹

5.2 Načini izvrševanja sodb ESČP

Na podlagi splošne obveznosti držav izvršiti sodbo imajo države več specifičnih obveznosti. V strokovni literaturi zasledimo izraze, kot so posamično in splošno izvrševanje sodb ali sprejetje posameznih in splošnih ukrepov. Kot že zgoraj omenjeno, sodbe ESČP v nacionalnem pravnem redu niso neposredno izvršljive, države na podlagi EKČP namreč niso zavezane dati sodbam neposrednega učinka in so v skladu s svojimi pravnimi sistemi proste pri implementaciji sodb.¹²²

Odgovorna država sodbo izvrši s sprejemom posameznih in splošnih ukrepov. Prvi so namenjeni prenehanju ugotovljene kršitve in odpravi njenih posledic, da se torej kolikor je mogoče vzpostavi prejšnje stanje, ki je obstajalo pred kršitvijo, ter se navezujejo na konkretnega pritožnika, namen splošnih ukrepov pa je preprečiti morebitne bodoče kršitve. Obveznost sprejetja posameznih ukrepov država izpolni s plačilom zneska pravičnega zadoščenja, ki ga v sodbi določi ESČP, vendar obstajajo primeri, ko posledice kršitve zgolj s plačilom tega zneska ali s samo ugotovitvijo kršitve¹²³ niso v celoti odpravljene. Potrebni so torej lahko tudi drugi ukrepi, kot recimo izpustitev nezakonito priprtega, ponovno odprtje nacionalnih postopkov, uničenje informacije, pridobljene s kršitvijo pravice do zasebnosti, uveljavitev domače sodbe ali pa preklic deportacije tujca v državo, kjer bi bil lahko

¹¹⁷ Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 6–7, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹¹⁸ Ribičič, C.: Evropsko pravo človekovih pravic, Ljubljana, 2007, str. 177.

¹¹⁹ *Assanidze proti Gruziji*, št. 71503/01, z dne 8. 4. 2004.

¹²⁰ *Illascu in ostali proti Moldaviji*, št. 48787/99, z dne 8. 7. 2004.

¹²¹ Leach, P.: Taking a Case to the ECHR, Oxford, 2011, str. 89–95.

¹²² Harris, D., et al: Law of the European Convention on Human Rights, New York, 2009, str. 25–28.

¹²³ ESČP v svojih sodbah večkrat poudari, da ne obstaja *pravica* do pravičnega zadoščenja v obliki denarnega zneska, saj je v določenih primerih že ugotovitev kršitve zadostno zadoščenje za pritožnika.

izpostavljen mučenju.¹²⁴ Pomembno je poudariti, da glede plačila dosojenega zneska pravičnega zadoščenja države ne uživajo prostega polja presoje, saj morajo ta znesek nujno in brezpogojno poravnati.

S sprejetjem splošnih ukrepov se preprečujejo ponovne podobne kršitve v prihodnosti. Ta vrsta ukrepov se oblikuje na temelju vsakega posameznega primera in ukrepi imajo lahko zelo daljnosežne posledice v domačem pravnem redu, in sicer lahko pomenijo spremembo nacionalne zakonodaje ali sprejetje nove, ustvarjanje novih domačih pravnih sredstev, spremembe v upravni in sodni praksi.¹²⁵ Obveznost sprejeti te ukrepe je utemeljena na dejstvu, da so sodbe ESČP prikrajšane za neposredni učinek. Splošni ukrepi pridejo najbolj do izraza v zadevah, kjer ESČP ugotovi obstoj strukturnega ali sistemskega problema v državi.

ESČP se je tradicionalno vzdržalo določanja ukrepov, ki naj bi bili sprejeti s strani odgovorne države, vendar se je to sčasoma spremenilo. V svojih sodbah je začelo navajati, kateri ukrepi bi predstavljali primerno zadoščenje za pritožnika. Poleg tega je tudi pričelo z navajanjem, katere splošne ukrepe bi morala država sprejeti, da bi uskladila svoje pravo in prakso z EKČP.¹²⁶ Kar se tiče narave in obsega potrebnih ukrepov, naj bi se odgovorne države zgledovale po pomembni praksi ostalih držav s podobnimi težavami in po priporočilih Odbora ministrov. V veliko pomoč državam pa so navedbe glede ukrepov v sodbi ESČP (tudi t. i. »*judgments with indication of interest for execution*«).¹²⁷

5.3 Nadzor nad izvrševanjem sodb ESČP

Iz drugega odstavka 46. člena EKČP¹²⁸ izhaja, da je za nadzor nad izvrševanjem sodb ESČP pristojen OM, politično telo SE.¹²⁹ Ta njegova odgovornost je podrobneje urejena v Pravilih

¹²⁴ 7th Annual Report of the Committee of Ministers 2013, URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2013_en.pdf (20. 4. 2014).

¹²⁵ Prais, V.: The role of civil society in the execution of judgments of the European Court of Human Rights, URL: <http://www.vickiprais.com/VickiPrais/wp-content/uploads/2013/06/EHRLR-Article-Nov-2012-1.pdf> (16. 10. 2013).

¹²⁶ Harris, D., et al: Law of the European Convention on Human Rights, New York, 2009, str. 25–28 in 862–863.

¹²⁷ 7th Annual Report of the Committee of Ministers 2013, URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2013_en.pdf (20. 4. 2014).

¹²⁸ Drugi odstavek 46. člena EKČP se glasi: »Končna sodba Sodišča se pošlje Odboru ministrov, ki nadzoruje njeno izvršitev.«

¹²⁹ Od uveljavitve Protokola št. 11 je to njegova glavna naloga.

OM, sprejetih leta 2001 in spremenjenih leta 2006.¹³⁰ Pravila določajo glavne naloge v postopku nadzora, in sicer si OM prizadeva za zagotovilo plačila *pravičnega zadoščenja*, kadar je dosojeno v sodbi, in za sprejem ter izvedbo vseh ostalih ukrepov za izboljšanje položaja pritožnika (*posamezni ukrepi*), vključno s prenehanjem kršitve, OM pa tudi skrbi za sprejetje ukrepov, ki so namenjeni preprečevanju podobnih bodočih kršitev (*splošni ukrepi*) in lahko vključujejo spremembe nacionalne zakonodaje in prakse.¹³¹

Postopek nadzora se zaključi s sprejetjem končne resolucije (*final resolution*), ki jo OM sprejme, ko ugotovi, da je država uspešno izvršila sodbo. V vmesnem času pa lahko OM sprejemačasne resolucije (*interim resolution*) kot sredstvo političnega pritiska na odgovorno državo ter z njimi zagotovi informacije o stanju izvrševanja sodbe, poda svoje predloge in pripombe.

Ko enkrat sodba postane dokončna, se od države zahteva, da sprejme akcijski načrt (*action plan*), v katerem določi in opiše, kako bo izvršila sodbo v domačem pravnem redu, načrt pa vsebuje tudi časovnico sprejemanja ukrepov. Država je zavezana poročati OM o vseh napredkih pri uresničevanju tega načrta. Nato pa država sprejme še akcijsko poročilo (*action report*), v katerem opiše sprejete ukrepe in tudi pojasni, zakaj nadaljnji ukrepi po njeni oceni več niso potrebni.¹³²

Vse informacije o stanju izvrševanja posamezne sodbe so na voljo na spletni strani OM in njegovega Oddelka za izvrševanje sodb¹³³ ter od leta 2007 v letnih poročilih odbora (*annual reports*). Javno dostopni so vsi dokumenti, ki jih OM sprejme v zvezi z implementacijo sodbe. Na ta način je postopku dodana nova dimenzija, in sicer je tako civilni družbi omogočena udeležba v postopku implementacije sodbe. Ta pomembna novost, ki je pripomogla k povečanju transparentnosti postopka izvrševanja sodb, uvedena leta 2006, je omogočila komuniciranje OM z nevladnimi organizacijami in nacionalnimi institucijami za varstvo človekovih pravic. Tako je civilni družbi omogočeno, da poda svoje pripombe in vprašanja v

¹³⁰ Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements, URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=999329> (12. 1. 2014).

¹³¹ Prav tam, člen 6/2; glej tudi Leach, P.: Taking a case to the ECHR, Oxford, 2011, str. 97.

¹³² Leach, P.: Taking a Case to the ECHR, Oxford, 2011, str. 99.

¹³³ Supervision of Execution of Judgments of European Court of Human Rights, URL: http://www.coe.int/t/cm/humanrights_EN.asp (16. 10. 2013).

zvezi z izvrševanjem sodb.¹³⁴ To je tudi prednost za OM, saj na ta način pride do relevantnih informacij, ki so mu lahko v pomoč pri obravnavanju posameznih primerov.¹³⁵ Organizacije civilne družbe so lahko zelo koristen udeleženec zlasti v postopku izvrševanja pilotnih sodb, saj lahko opozarjajo na posebnosti nacionalne zakonodaje in prakse ter zagotavljajo pomembne informacije glede dogajanja in stanja na nacionalni ravni ter tako opozarjajo na morebitne probleme in podajo analize o učinkovitosti predlaganih ali že uveljavljenih splošnih ukrepov.¹³⁶

Kopičenje pritožb na delovnem seznamu ESČP je pomenilo tudi vedno več dela za OM. Eden glavnih ciljev reformiranja konvencijskega sistema je bil povečati njegovo dolgoročno učinkovitost. V začetku leta 2011 je bil nato, kot del reformnega procesa, začetega s konferenco v Interlaknu, ki sta ji sledili še konferenci v Brightonu in Izmirju, uveden nov sistem nadzora nad izvrševanjem sodb, imenovan »dvotirni«¹³⁷ sistem nadzora (*twin-track supervision system*).¹³⁷ Sledeč temu novemu sistemu nadzora se večina primerov obravnava po navadnem postopku nadzora (*standard procedure*), za določene skupine primerov, ki zaradi svoje specifičnosti potrebujejo temeljitejšo obravnavo, pa je določen postopek okrepljenega nadzora (*enhanced procedure*). To so sodbe, v katerih je določena obveznost sprejeti nujne individualne ukrepe, pilotne sodbe, meddržavni primeri ter sodbe, ki razkrivajo velik strukturni problem v državi. Ta nova delovna metoda odbora je pripomogla k večji transparentnosti in učinkovitosti nadzora nad izvrševanjem sodb.¹³⁸

Sprejetje in uveljavitev Protokola št. 14 pa je prineslo novi možnosti,¹³⁹ in sicer lahko OM zahteva od ESČP, da poda razlago svoje dokončne sodb, kadar se v postopku izvrševanja pojavi zastoj, ki ga lahko pripišemo nejasni sodni praksi Sodišča. OM pa lahko pred ESČP tudi

¹³⁴ Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements, člen 9, URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=999329> (12. 1. 2014).

¹³⁵ Leach, P.: Taking a Case to the ECHR, Oxford, 2011, str. 103.

¹³⁶ Prais, V.: The role of civil society in the execution of judgments of the European Court of Human Rights, URL: <http://www.vickiprais.com/VickiPrais/wp-content/uploads/2013/06/EHRLR-Article-Nov-2012-1.pdf> (16. 10. 2013).

¹³⁷ Glej dokument Odbora ministrov CM/Inf/DH(2010)37, Supervision of the execution of judgments and decisions of the ECtHR: implementation of the Interlaken Action Plan – Modalities for a twin - track supervision system, URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1694239&SecMode=1&DocId=1616248&Usage=2> (12. 1. 2014).

¹³⁸ Glej Annual Report 2011, str. 7, URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2011_en.pdf (23. 10. 2013).

¹³⁹ Več o tem v točki 5.5.

sproži poseben postopek (*infringement procedure*), v katerem naj ESČP ugotovi, ali je država izpolnila svojo obveznost izvršiti sodbo.¹⁴⁰

V zvezi s primeri, ki razkrivajo obstoj sistemskih kršitev v državah, je OM v svoji resoluciji, sprejeti leta 2004,¹⁴¹ pozval ESČP, naj v svojih sodbah kolikor je mogoče natančno opredeli, v čem je temeljni sistemski problem in kaj je izvor tega problema, zlasti v primeru verjetnosti številnih novih pritožb. Tako ESČP 'pomaga' državam pri uspešni implementaciji sodbe, Odboru ministrov pa pri učinkovitem izvajanju nadzora nad izvrševanjem sodbe. Iz izkušenj OM izhaja, da je za hitro in uspešno izvršitev sodbe ključno, da je obstoj in obseg sistemskega problema v sodbi jasno opisan. Pri izvrševanju pilotnih sodb zelo pogosto obstoj politične volje na strani države ni dovolj za uspešno izvršitev sodbe. V takšnih situacijah naj bi se državi nudila pomoč, lahko v obliki nasveta glede sprememb zakonodaje, prakse, veliko pa se govori tudi o morebitnem zagotavljanju finančnih sredstev državi, celo iz sredstev EU.¹⁴²

OM je na svoji seji leta 2010 poudaril, da je hitra in učinkovita izvršitev sodb ESČP ključnega pomena za kredibilnost in učinkovitost konvencijskega sistema ter odločilen dejavnik v zmanjševanju pritiska na ESČP. To pa zahteva skupna prizadevanja držav članic in OM.¹⁴³ OM je nato svojim poslancem naročil, naj povečajo svoja prizadevanja za bolj učinkovito in transparentno nadzorovanje izvrševanja sodb. Posledično so bile sprejete že prej omenjene nove delovne metode za opravljanje nadzora nad izvrševanjem. Preko teh novih metod je OM okrepil svoj dialog z odgovorno državo tudi glede pomembnih strukturnih problemov. Iz letnega poročila OM za leto 2013 je razviden pozitiven trend reševanja strukturnih problemov in nasploh glede izvrševanja pilotnih sodb.¹⁴⁴

Deklaracija, sprejeta na konferenci v Brightonu,¹⁴⁵ je poudarila, da naj bi države izboljšale svoje nacionalne sisteme glede spremljanja izvrševanja sodb. Deklaracija določa, naj države

¹⁴⁰ Glej tretji, četrti in peti odstavek 46. člena EKČP.

¹⁴¹ Resolution Res(2004)3 of the Committee of Ministers on judgments revealing an underlying systemic problem.

¹⁴² Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 319.

¹⁴³ 7th Annual Report of the Committee of Ministers 2013, str. 15, URL:

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2013_en.pdf (20. 4. 2014).

¹⁴⁴ Prav tam.

¹⁴⁵ High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights, Brighton Declaration, člen 29, URL: <http://hub.coe.int/20120419-brighton-declaration> (20. 8. 2014).

na nacionalni ravni razvijejo domače kapacitete in mehanizem, ki bi zagotovil hitro izvršitev sodb in naj v ta namen pripravijo posebne akcijske načrte za izvrševanje sodb. Eno možno sredstvo za doseg te ciljev je v krepitvi vloge nacionalnih institucij za spodbujanje in varstvo človekovih pravic v postopku izvrševanja sodb, saj te institucije aktivno spodbujajo implementacijo konvencijskega sistema na nacionalni ravni ter lahko predlagajo ukrepe, ki naj jih država sprejme in nato spremljajo njihovo sprejetje in uresničevanje. Obstoje te institucij na evropski ravni pa omogoča, da si lahko države članice preko njih med sabo delijo primere dobrega in uspešnega implementiranja sodb in da lahko predvidijo posledice sodbe proti neki drugi državi za njihovo državo. To pa predstavlja spodbudo za *erga omnes* učinek sodb ESČP.¹⁴⁶

Veliko se tudi poudarja pomen in vloga nacionalnih parlamentov v postopku implementacije sodb ESČP na državni ravni. S sprejemanjem nove ali spreminjanjem obstoječe zakonodaje namreč zagotavljajo potrebna sredstva za izvršitev sodb. Lahko bi bili bolj vključeni in bolj aktivni v postopku priprave akcijskih načrtov s strani vlade, v smislu, da bi izvajali pritisk na vlade, da se zagotovi sprejetje potrebnih in primernih ukrepov. Pri sprejemanju ali spreminjanju zakonodaje naj bi bili parlamenti bolj pozorni na sodno prakso ESČP, prizadevali naj bi si ugotoviti neskladnosti v domači zakonodaji z EKČP glede na interpretacijo iz sodb ESČP proti ostalim državam s podobnimi težavami ter tako preprečili bodoče kršitve in obsodbe pred ESČP.¹⁴⁷ OM v svojem letnem poročilu za leto 2013 pozdravlja razvoj okrepljene prakse vlad držav, da svoje parlamente obveščajo o stanju izvrševanja sodbe in o sprejetih ukrepih.¹⁴⁸

5.4 Vloga ESČP pri nadzoru nad izvrševanjem sodb

Kot že omenjeno iz vsebine EKČP izhaja, da je za nadzor nad izvrševanjem sodb ESČP pristojen OM, ki nadzoruje in vodi postopek implementacije sodbe v domačem pravnem

¹⁴⁶ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 25–26, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

¹⁴⁷ Prav tam, str. 30–32.

¹⁴⁸ 7th Annual Report of the Committee of Ministers 2013, URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2013_en.pdf (20. 4. 2014).

redu odgovorne države. Po mnenju sodnice Tulkensove¹⁴⁹ pa je ESČP vedno bolj občutljivo in pozorno na izvršitev svojih sodb. Izvršitev sodbe lahko pomeni izjemno pomembno preventivno vlogo,¹⁵⁰ in sicer zlasti v zvezi s preprečevanjem kopičenja bodočih novih podobnih kršitev in pritožb.

Postopek s pilotno sodb¹⁵¹ predstavlja področje, kjer ESČP posega v pristojnost OM in odigra pomembno vlogo tudi v fazi izvrševanja sodbe.¹⁵² V svoji sodbi namreč lahko natančno določi, v čem je sistemski ali strukturni problem v državi, ki je vzrok kršitev in ki lahko povzroči številne nove pritožbe na Sodišče, ter hkrati lahko poda natančne usmeritve preko navajanja potrebnih ukrepov, ki naj jih odgovorna država sprejme. S tem, ko je ESČP specifično v svojih sodbah glede potrebnih ukrepov,¹⁵³ omejuje politična pogajanja v postopku pred OM in nadzor je posledično lažje spremljati.¹⁵⁴ Sprejem pilotne sodbe torej pomeni tudi veliko pomoč OM pri izvajanju njegove vloge zagotavljanja, da bo vsaka sodba pravilno in pravočasno izvršena s strani države. ESČP pa lahko za čas nadzora nad izvrševanjem tudi 'zamrzne' vse ostale podobne nerešene primere, ki naj bi bili (v primeru uspešne in pravočasne izvršitve) nato v skladu z načelom subsidiarnosti rešeni na državni ravni preko sprejetih popravnih ukrepov.

Vloga ESČP pri nadzoru nad izvrševanjem pilotnih sodb je torej *dvojna* – najprej v svoji sodbi določi vzrok kršitve in predlaga primerne ukrepe, nato pa posredno nadzira implementacijo pilotne sodbe v nacionalnem pravnem redu preko 'grožnje', da bo pričelo z obravnavo zamrznjenih primerov. Ta grožnja je tudi edino sredstvo, s katerim ESČP ustvari pritisk na državo, še posebej v primeru, ko je prekoračen rok, določen za izvršitev sodbe. Za primer neuspešne implementacije pilotne sodbe namreč ni bil razvit noben sistem specifičnih

¹⁴⁹ Povzeto po Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 235–236.

¹⁵⁰ Tako tudi Lambert - Abdelgawadova, glej Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 26, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹⁵¹ Bolj podrobno glej Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of the Judgments of the ECtHR, str. 474–483, URL: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_471_506.pdf (10. 1. 2013).

¹⁵² To poseganje ESČP v samo izvrševanje njegovih sodb je kritiziral sodnik Zagrebelsky v ločenem mnenju k zadevi *Hutten - Czapska proti Poljski*, št. 35014/97, z dne 19. 6. 2006: »... I consider that judgments such as the present one undermine the relationship between the two pillars of the Convention system – the Court and the Committee of Ministers – and entrust the Court with duties outside its own sphere of competence.«.

¹⁵³ Kot primer jasne indikacije ESČP glede potrebnega ukrepa glej npr. *Hentrich proti Franciji*, št. 13616/88, z dne 3. 7. 1995, točka 10.

¹⁵⁴ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 26, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

sankcij.¹⁵⁵ Če država ne izvrši sodbe, ne sprejme potrebnih splošnih ukrepov, pa imajo ostale žrtve kršitev prosto pot in možnost vložitve individualne pritožbe na ESČP.¹⁵⁶

Vedno večjo vlogo ESČP v postopku izvrševanja pilotnih sodb nekateri avtorji razumejo kot eno od slabosti postopka s pilotno sodbo, saj naj bi bilo tako Sodišču kot sodnemu telesu dano preveč politične vloge.¹⁵⁷ Naloga zagotavljanja in spremljanja sprejetja splošnih ukrepov naj bi bila pristojnost OM in ne Sodišča.

ESČP pa je svojo sodno prakso razvilo tudi v smeri, da v svoji naslednji sodbi glede podobnega vprašanja 'nadzoruje' izvršitev prejšnje sodbe. Novejša sodna praksa kaže večjo aktivnost ESČP, kadar je nova kršitev posledica neizvršitve prejšnje sodbe. Kot primer lahko navedemo zadevo *Greens in M.T. proti Združenemu kraljestvu*,¹⁵⁸ v kateri je ESČP v izreku sodbe izrecno navedlo, da nova ugotovljena kršitev izvira iz neuspeha države, da ni izvršila prejšnje sodbe v zadevi *Hirst proti Združenemu kraljestvu* (št. 2).¹⁵⁹ Podobno tudi v zadevi *Emre proti Švici* (št. 2),¹⁶⁰ v kateri je ESČP v izreku sodbe ugotovilo kršitev pravice iz EKČP in tudi kršitev 46. člena EKČP, saj ukrepi, sprejeti za uresničitev prve sodbe po mnenju ESČP niso bili primerni. S tem aktivizmom ESČP kaže svojo voljo biti vključen v nadzor izvrševanja njegovih lastnih sodb.¹⁶¹

O tem, katero telo, organ bi bil bolj primeren za nadzor nad implementacijo sodb ESČP, se v stroki veliko razpravlja. Postavljajo se vprašanja, ali je primerna ureditev, po kateri je za to pristojen OM, ki pa je politično telo, sestavljeno iz predstavnikov vlad držav članic, ki pa naj bi sicer užival veliko politično podporo držav. Vprašljivo je, ali je prav zaradi svoje sestave dovolj kompetenten za oceno, ali je država z izvršitvijo sodbe na domači ravni izpolnila zahteve iz sodbe ESČP, kar je najtežja ocena ravno v postopku, ki se zaključi s pilotno sodbo in zahtevo Sodišča po sprejemu splošnih ukrepov. Prednost OM po drugi strani je, da zelo

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 29–30, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹⁵⁷ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 307.

¹⁵⁸ *Greens in M.T. proti Združenemu kraljestvu*, št. 60041/08 in 60054/08, z dne 23. 11. 2010, izrek točka 5.

¹⁵⁹ *Hirst proti Združenemu kraljestvu*, št. 74025/01, z dne 6. 10. 2005.

¹⁶⁰ *Emre proti Švici* (št. 2), št. 5056/10, z dne 11. 10. 2011.

¹⁶¹ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 22, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

dobro pozna razmere na državnih ravneh držav članic. Velik politični pritisk za državo predstavlja dejstvo, da se mora v primeru nespoštovanja sodbe zagovarjati pred vsemi državami članicami SE. Razpravlja se, ali ne bi k zagotovitvi hitrejše in boljše implementacije sodb bila bolj primerna ureditev, kjer bi bil za nadzor pristojen organ, ki bi bil sestavljen tudi iz pravnih strokovnjakov s področja mednarodnega varstva človekovih pravic ter ki bi bili veliki poznavalci sodne prakse ESČP.

5.5 Sredstva, ki so na voljo za primer nepravočasne ali nepopolne izvršitve sodb

Države podpisnice EKČP so se z njeno ratifikacijo zavezale, da bodo spoštovale sodbo v zadevi, v kateri so stranke, in jo tudi izvršile. Iz prakse držav članic pa je razvidno, da temu ni vedno tako. V veliko primerih prihaja do *zamud* pri izvrševanju sodb ali pa do očitnega *izmikanja*, *zavračanja* izvršitve sodb. Po mnenju Letnar Černiča¹⁶² ter še mnogo drugih avtorjev ostaja veliko število sodb neizvršenih predvsem zaradi pomanjkanja politične volje na strani odgovorne države ali pa njene nezmožnosti izvršiti sodbo.¹⁶³ Parlamentarna skupščina SE je v svoji resoluciji iz leta 2000¹⁶⁴ poudarila, da je primarna odgovornost za nespoštovanje in neizvršitev sodb na strani odgovorne države, hkrati pa sta odgovorna tudi ESČP (zaradi pomanjkanja jasnosti v nekaterih njegovih sodbah) ter OM, ki ni izvajal zadostnega pritiska na državo. Institucijam v okviru SE so na voljo različna sredstva politične prisile, poseben izvršilni postopek pa, vsaj teoretično, ne obstaja. V praksi torej dejansko lahko pride do *zavrnitve* izvršitve sodb.

OM ima v primeru zamude države pri izvrševanju sodb na voljo različne možnosti ukrepanja, vendar z njimi ustvarja le *politični pritisk* na državo, klasičnih sredstev prisile nima na voljo.¹⁶⁵ Zamude pri izvrševanju sodb pa so po mnenju Lambert - Abdelgawadove lahko spodbuda za uvedbo bolj prisilnega sistema nadzora nad izvrševanjem (*coercive system for the Supervision*).¹⁶⁶ O predlogu uvedbe materialnih sankcij in njegove usode več v nadaljevanju. OM navadno najprej začne s pritiski na pristojnega ministra države, s katerim

¹⁶² Letnar Černič, J.: Izvrševanje sodb ESČP, str. 2.

¹⁶³ Glej tudi Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 307.

¹⁶⁴ Parliamentary Assembly Resolution 1226(2000), URL: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta00/ERES1226.htm> (16. 10. 2013).

¹⁶⁵ Murgel, J.: Izvrševanje sodb ESČP, v: Pravna praksa, št. 29 (2005), str. 18.

¹⁶⁶ Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of the Judgments of the ECtHR, str. 492, URL: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_471_506.pdf (10. 1. 2013).

komunicira o stanju izvrševanja sodbe. OM ga bo posvaril, naj primerno vpliva na ostale državne organe, ki so prav tako odgovorni za izvršitev sodbe, ter bo vztrajal pri obveznosti države, da izvrši sodbo. OM bo lahko začel primer obravnavati v postopku okrepljenega nadzora (*enhanced procedure*) in tako okrepil komuniciranje z odgovorno državo ter spremljanje izvrševanja sodbe. Lahko pa OM sprejme začasno resolucijo (*interim resolution*)¹⁶⁷ o stanju izvrševanja sodbe. Sprejme jo, kadar želi državo opozoriti na pomanjkljivo izvrševanje sodbe in ji predlaga nadaljnje potrebne ukrepe za izvršitev sodbe. Ta vrsta resolucij je namenjena ustvarjanju pritiska, kadar država ne izvrši sodbe zaradi njene nepripravljenosti ali zaradi zapletenosti situacije. V primeru resnejših težav z izvrševanjem sodbe bo OM izdal strožje začasne resolucije, s katerimi bo ostreje pozval države, naj sprejmejo potrebne korake za uskladitev s sodbo. OM bo navadno v svojih resolucijah opozoril na brezpogojno naravo obveznosti izvršiti sodbo in na to, da je spoštovanje sodbe pogoj članstva v SE.¹⁶⁸ Vsi ti dokumenti so javni, kar še dodatno poveča pritisk na državo.

Protokol št. 14 je deloma spremenil 46. člen EKČP.¹⁶⁹ Prinesel je novosti, ki se tičejo tudi (izključne) pristojnosti za nadzor nad izvrševanjem sodb. Uvedel je novi možnosti ukrepanja OM, in sicer lahko OM, kadar meni, da težave pri nadziranju izhajajo iz težav pri razlagi sodbe, zadevo predloži na ESČP in ga pozove na *razlago sodbe*.¹⁷⁰ Hkrati pa je bil uveden nov postopek, v katerem ESČP na zahtevo OM odloča o tem, ali je država primerno in ustrezno izpolnila svojo obveznost izvršiti sodbo (*infringement procedure*). Ta *postopek za ugotavljanje kršitve* lahko OM po predhodnem opozorilu države sproži v primeru, ko odgovorna država zavrača izvršitev sodbe, odločitev o uvedbi postopka pa sprejme z dvotretjinsko večino.¹⁷¹ V praksi bo do tega prišlo samo v izjemnih primerih, saj bo OM primarno uporabil diplomatski in politični pritisk, preden se bo obrnil na ESČP za pomoč in intervencijo.¹⁷² Postopek za ugotavljanje kršitve se konča s sprejetjem sodbe, v kateri ESČP

¹⁶⁷ Bolj podrobno o začasnih resolucijah in vrstah teh resolucij glej npr. Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of the Judgments of the ECtHR, str. 501–503, URL: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_471_506.pdf (10. 1. 2013).

¹⁶⁸ Leach, P.: Taking a Case to the ECHR, Oxford, 2011, str. 101.

¹⁶⁹ Glej npr. Bultrini, A.: The Future of the European Convention on Human Rights after the Brighton Conference, str. 6–7, URL: <http://www.iai.it/pdf/dociai/iaiw1223.pdf> (8. 8. 2014).

¹⁷⁰ 46/3 člen EKČP.

¹⁷¹ 46/4 člen EKČP.

¹⁷² Prais, V.: The Role of civil society in the execution of judgments of the European Court of Human Rights, str. 2, URL: <http://www.vickiprais.com/VickiPrais/wp-content/uploads/2013/06/EHRLR-Article-Nov-2012-1.pdf> (16. 10. 2013).

ugotovi, ali je odgovorna država izpolnila svojo obveznost iz prvega odstavka 46. člena EKČP ali ne. Ne obstaja pa nobena izrecna sankcija za primer, ko bi ESČP ugotovilo, da država ni izpolnila svoje obveznosti izvršiti sodbo.¹⁷³ Ta postopek predstavlja nekakšno vmesno sredstvo med blažjimi sredstvi (začasne resolucije itd.) ter strožjimi sredstvi OM (izključitev iz SE) in hkrati možnost, da se lahko OM tako 'posvetuje' z ESČP o tem, ali je država uspešno izvršila sodbo ali ne, kar ima zanj kot politično telo, sestavljeno zgolj iz diplomatskih predstavnikov, veliko vrednost. Ta sprememba pa pomeni tudi pravno podlago za vlogo ESČP v postopku izvrševanja svojih sodb.¹⁷⁴ Ugotovljeno pa je, da sta se ta dva nova postopka, uvedena s Protokolom št. 14, izkazala za nezadostna za pospešitev izvrševanja sodb.¹⁷⁵

Na podlagi Statuta SE¹⁷⁶ ima OM možnost, da *suspendira ali izključi* državo članico iz SE, ki ne spoštuje sodb ESČP in je ne izvrši. V praksi do sedaj še ni prišlo do uporabe te skrajne možnosti izključitve, saj naj bi imela po mnenju večine avtorjev kontraproduktiven učinek.¹⁷⁷ S tem, ko se 'neposlušno' državo obdrži v SE, se ohrani vsaj malo možnosti vplivanja na zagotavljanje in uresničevanje konvencijskih pravic v tej državi. OM pa v svojih vmesnih resolucijah večkrat opozori državo, da je spoštovanje sodb pogoj članstvu v SE.¹⁷⁸ Je pa že prišlo do suspenza pravice do zastopanja v SE, in sicer v primeru Grčije, Turčije in Rusije, leta 2002 je OM resno zagrozil z izključitvijo Rusiji, leta 2009 pa Azerbajdžanu, kar se v praksi ni uresničilo.¹⁷⁹

Se pa še vedno postavljajo vprašanja, ali lahko konkretni pritožnik v primeru, ko država ne izvrši sodb, ponovno vloži pritožbo na ESČP ravno in samo iz tega razloga – uveljavljal bi

¹⁷³ Leach, P.: Taking a case to the ECHR, Oxford, 2011, str. 104.

¹⁷⁴ Letnar Černič, J.: Izvrševanje sodb ESČP, str. 17–18.

¹⁷⁵ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 24 ter 33–34, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013); glej tudi Kushen, R.: Implementing Judgments: Making Court Victories Stick, URL: http://www.errc.org/popup-article-view.php?article_id=3613 (16. 10. 2013).

¹⁷⁶ 8. člen Statuta SE se glasi: »Vsaki članici Sveta Evrope, ki hudo krši določila 3. člena, sme biti odvzeta pravica, da je zastopana v Svetu Evrope, in Odbor ministrov jo pozove, da odpove svoje članstvo pod pogoji iz 7. člena. Če se članica takšnemu pozivu ne odzove, sme Odbor ministrov odločiti, da je prenehala biti članica Sveta Evrope od dneva, ki ga Odbor sam določi.«

¹⁷⁷ Glej npr. Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 38–39, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹⁷⁸ Glej npr. Interim Resolution DH(2000)105, z dne 24. 7. 2000, ki se nanaša na zadevo *Loizidou proti Turčiji*, ko je Turčija zavračala plačilo dosojenega pravičnega zadoščenja in v tej zadevi je OM prvič resno zagrozil z uporabo te sankcije.

¹⁷⁹ Miller, V.: European Court of Human Rights rulings: are there options for Governments?, str. 27–28, URL: <file:///D:/My%20Documents/Downloads/SN05941.pdf> (20. 9. 2014).

torej kršitev 46. člena EKČP. Iz teksta EKČP ta možnost neposredno ne izhaja, lahko pa ESČP samo določi meje in obseg svojih pristojnosti (doktrina *Kompetenz Kompetenz*).¹⁸⁰ Zagotovo nespoštovanje in neizvršitev sodbe predstavlja novo, samostojno kršitev EKČP in vzpostavlja mednarodno odgovornost države, ni pa jasno, ali lahko ESČP to tudi 'kaznuje'.¹⁸¹

V predlogih za okrepitev pritiska na države je bilo veliko govora tudi o sprejetju *materialnih sankcij* za državo, ki bi jih lahko uvedla ESČP ali OM proti državi, ki ne uspe ali noče izvršiti sodbe. Te sankcije bi lahko bile sprejete kot posledica postopka za ugotavljanje kršitve (*infringement procedure*) ali za primer neuspešne implementacije sodbe, ko na primer uvedena domača sredstva ne bi bila učinkovita. Sankcije naj bi povečale pritisk na državo, ko naj bi v njej primanjkovalo politične volje za implementacijo sodbe ali ko njeni izvršitvi nasprotuje javno mnenje. Sprejetje materialnih sankcij bi sistem nadzora preusmerilo bolj v sistem prisile. Države bi se bolj trudile za hitro in uspešno izvršitev sodbe, saj bi bilo to tudi v njenih materialnih interesih.¹⁸² Pristop z uvedbo materialnih sankcij je bil vprašljiv zlasti glede na razloge, zaradi katerih države ne spoštujejo sodb. Ti so po mnenju Usmerjevalnega odbora za človekove pravice (*Steering Committee for Human Rights*) lahko različnega izvora,¹⁸³ in sicer so to lahko politični problemi v državi, nasprotujoče javno mnenje, nejasne sodbe ESČP, proračunski razlogi. Torej razlog nespoštovanja in neimplementacije sodb ESČP ni nujno vedno namerna neposlušnost na strani nacionalnih oblasti, zato bi se lahko pristop, ki bi temeljil na kaznovanju države s sankcijami, izkazal za neučinkovitega.¹⁸⁴ Zdi se torej, da je uspešna implementacija sodbe odvisna bolj od političnih interesov, volje države, v veliko

¹⁸⁰ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 18, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

¹⁸¹ Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 28, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹⁸² Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 34–35, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

¹⁸³ Glej tudi npr. Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of the Judgments of the ECtHR, str. 499, URL: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_471_506.pdf (10. 1. 2013).

¹⁸⁴ Glej predvsem Cojocariu, C.: Improving the Effectiveness of the Implementation of Strasbourg Court Judgments in Light of Ongoing Reform Discussions, URL: http://www.errc.org/popup-article-view.php?article_id=3613 (4. 4. 2014).

primerih tudi od ekonomskega in finančnega stanja v državi in ne toliko od strahu pred sankcijami.¹⁸⁵

Ideja o uvedbi materialnih sankcij je bila na koncu zavrnjena tudi zaradi prevladujočega mnenja, da naj bi že sama ugotovitev, da je država kršila svojo obveznost izvršiti sodbo, imela zadostno simbolno vrednost in naj bi predstavljala zadosten pritisk na državo. Države naj bi torej izvrševale sodbe predvsem zaradi strahu pred izgubo ugleda, ki ima lahko posledice tudi za njihove odnose z ostalimi državami, tudi za mednarodni ekonomski in gospodarski položaj, čeprav praksa nekaterih držav kaže, da zavračajo implementacijo sodbe kljub izgubi ugleda.¹⁸⁶ Sistem nadzora je dejansko osnovan na konceptu kolektivne odgovornosti (*joint responsibility*), saj se morajo odgovorne države v primeru zamude z izvrševanjem ali ostalih težav v zvezi z izvrševanjem sodbe zagovarjati pred vsemi državami članicami na sestankih v okviru OM, kar predstavlja velik politični pritisk na odgovorno državo.¹⁸⁷ Po mnenju strokovnjakov pa so tudi zelo dobrodošli in učinkovitejši pristopi, ki temeljijo na zagotavljanju tehnične, strokovne ali finančne pomoči državam pri izvrševanju sodb ESČP.

Sistem nadzora nad izvrševanjem sodb naj bi bil ogrožen zaradi treh dejavnikov, in sicer zaradi dejanske možnosti zavrnitve implementacije sodb s strani nekaterih držav, kar lahko močno ogrozi avtoriteto ESČP, zaradi velikega števila ponavljajočih primerov pred ESČP, ki so posledica neuspešne izvršitve neke prejšnje sodbe in ki preobremenjujejo ESČP, ter zaradi obstoja sistemskih in strukturnih kršitev EKČP v državah.¹⁸⁸

5.6 Izvršitev sodbe v zadevi *Broniowski proti Poljski* kot primer uspešne izvršitve sodbe ESČP na nacionalni ravni

Sodba v zadevi *Broniowski proti Poljski* je bila prva zadeva, v kateri je ESČP izdalo pilotno sodbo in predstavlja eno najpomembnejših odločitev, ki jih je sprejelo ESČP. Šlo je za

¹⁸⁵ Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of the Judgments of the ECtHR, str. 499, URL: http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_471_506.pdf (10. 1. 2013).

¹⁸⁶ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 34–35, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

¹⁸⁷ Lambert - Abdelgawad, E.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 25 in 47–48, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf) (12. 1. 2014).

¹⁸⁸ Forst, D.: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, str. 24, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).

situacijo premeščanja poljskih državljanov po drugi svetovni vojni. Pritožnik je zatrjeval kršitev 1. člena Protokola št. 1 k EKČP, in sicer zaradi dejstva, da za izgubljeno premoženje (*'property beyond the Bug River'*) on in njegova družina niso dobili ustreznega nadomestila.¹⁸⁹ ESČP je ugotovilo, da kršitev izvira iz širšega problema, katerega izvor je bilo slabo delovanje oz. nedelovanje poljske zakonodaje in prakse. Takrat veljavna zakonska ureditev žrtvam kršitev ni omogočala pridobitev ustreznega nadomestila za izgubljeno premoženje.¹⁹⁰ Problem je bil *sistemske narave*, kar je ESČP tudi ugotovilo v *izreku* svoje sodbe, to pa je pomenilo revolucionaren korak dela ESČP. Problem je prizadeval večje število posameznikov – *the Bug River claimants* (okoli 80.000). Odkrita situacija, ugotovljena v tem primeru, bi lahko povzročila številne poznejše utemeljene pritožbe na ESČP. To pa je predstavljalo grožnjo odgovorni državi ter hkrati tudi grožnjo učinkovitosti konvencijskega sistema.¹⁹¹

Za izvrševanje sodb ESČP je na Poljskem od leta 2007 ustanovljena medresorska delovna skupina za ESČP (*Inter-ministerial Working Group for the European Court of Human Rights*), ki spremlja implementacijo vladnega programa in politike glede izvrševanja sodb ESČP.¹⁹²

Poljska je po sprejetju te sodbe pokazala veliko pripravljenost ter zavzetost za sodelovanje z ESČP pri reševanju problema.¹⁹³ Junija leta 2004 je ESČP izdalo sodbo, v decembru istega leta pa je poljsko ustavno sodišče v svoji odločbi ugotovilo neustavnost¹⁹⁴ takrat veljavne zakonodaje iz leta 2003, ki je urejala položaj teh oseb (*Bug River legislation*).¹⁹⁵ Nato je vlada parlamentu predlagala sprejetje nove ustrezne zakonodaje, julija leta 2005 je bil nato sprejet zakon, ki je celovito uredil odškodnine za izgubljena ozemlja (*The July 2005 Act on realisation*

¹⁸⁹ Poljska se je v času po drugi svetovni vojni zavezala, da bo osebam za izgubljeno premoženje omogočila pridobitev posebnih premoženjskih ugodnosti, nekakšnega nadomestila za izgubljeno premoženje (*right to credit*).

¹⁹⁰ Ribičič, C.: Evropsko pravo človekovih pravic, Ljubljana, 2007, str. 157.

¹⁹¹ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 186.

¹⁹² Poland and the ECtHR, Selected issues and recommendations, str. 9, URL: http://panstwoprawa.org/site_media/storage/files/2011-07/raport-echr738516.pdf (16. 10. 2013).

¹⁹³ Glej npr. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Committee on Legal Affairs and Human Rights: Implementation of judgments of the European Court of Human Rights, Introductory memorandum, Rapporteur: Mr. Christos Pourgourides, AS/Jur(2008)24, str. 4, URL: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2008/20080526_ajdoc24_2008.pdf (16. 10. 2013).

¹⁹⁴ Predvsem zaradi dejstva, da je zakon znikal pravico do nadomestila za osebe, ki so že prejele delno nadomestilo (pritožnik Broniowski je bil eden takih oseb, dobil je 2 %).

¹⁹⁵ Sodba poljskega ustavnega sodišča z dne 15. 12. 2004, URL: <http://trybunal.gov.pl/en/case-list/judicial-decisions/art/6043-right-to-offset-the-value-of-property-left-in-the-former-eastern-territories-of-poland-ii/> (16. 10. 2014).

of the right to compensation for property abandoned beyond the present borders of the Republic of Poland) in je pomenil izpolnitev obveznosti sprejetja potrebnih splošnih ukrepov iz pilotne sodbe. ESČP je sprejeti zakon pozdravil, saj je predvidel pravico do odškodnine, ki je bila lahko uresničena v različnih oblikah, hkrati pa je predvidel tudi ustanovitev posebnega odškodninskega sklada za izplačilo denarnih nadomestil.¹⁹⁶

V začetku julija 2005 je OM izdal *začasno resolucijo*, v kateri je Poljsko pozval, da okrepi svoja prizadevanja za čimprejšnje sprejetje že predlagane nove zakonodaje.¹⁹⁷ Osnutek zakona je pripravilo pristojno ministrstvo v sodelovanju s civilnimi združenji, ki so predstavljali žrtve kršitev (*Bug River claimants*). Osnutek je upošteval ugotovitve ESČP in poljskega ustavnega sodišča, njegov glavni namen pa je bil odstranitev omejevalnih vidikov prejšnje zakonodaje ter zagotovitev pravnega okvira za uresničenje lastninskih pravic, ki so bile kršene, v skladu s poljsko ustavo in z zahtevami iz EKČP. Zakon je uveljavil nove možnosti uveljavljanja zahtevkov glede izgubljenih ozemelj ob reki Bug glede na prej veljavno zakonodajo. Upravičenci sami izbirajo, kako bodo uveljavili pravico do nadomestila – ali preko nakupa ali dolgoročnega najema nepremičnin pod ugodnejšimi pogoji preko javnih dražb (in sicer preko pobota vrednosti izgubljenega ozemlja s prodajno ceno državnega premoženja na javni dražbi) ali preko izplačila denarnega zneska iz sklada. Višino nadomestila, ki ga je možno tako prejeti, je zakon omejil na 20 % prvotne vrednosti izgubljenega premoženja.

Po sprejetju zakona je bila septembra leta 2005 dosežena tudi prijateljska poravnava, v kateri se je poljska vlada zavezala k sprejetju dodatnih splošnih ukrepov, namenjenih predvsem k izboljšanju izvajanja sprejetega mehanizma glede nadomestil. Sprejeti so bili predpisi glede upravljanja sklada in določeni pogoji glede izplačila nadomestila. Tako naj bi se v praksi zagotavljalo izplačevanje nadomestil iz sklada ter vzpostavil sistem javnih dražb.¹⁹⁸ Ustvarjena je bila tudi posebna spletna stran za zagotavljanje informacij o izvrševanju sprejetega zakona.

¹⁹⁶ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 186–190.

¹⁹⁷ Interim Resolution ResDH(2005)58.

¹⁹⁸ Ribičič, C.: Evropsko pravo človekovih pravic, Ljubljana, 2007, str. 160.

Decembra leta 2007 je ESČP pri obravnavanju dveh podobnih primerov ugotovilo, da je Poljska izpolnila svojo obveznost iz sodbe, sprejete v primeru Broniowski.¹⁹⁹ ESČP je omejitev višine odškodnine na 20 % vrednosti izgubljenega premoženja označilo kot primeren ukrep in je hkrati izrazilo zadovoljstvo z implementacijo sprejete zakonodaje za rešitev izvirnega problema, mehanizem za pridobitev nadomestila naj bi se po oceni ESČP izvajal učinkovito. Septembra leta 2008²⁰⁰ je ESČP zaključilo postopek s pilotno sodbo v tej zadevi²⁰¹ sledeč odločitvam v prej omenjenih primerih o ustreznosti in primernosti sprejete zakonodaje in njenega izvajanja v praksi. OM pa je svoj postopek nadzora nad primerom zaključil marca leta 2008 s sprejemom končne resolucije, v kateri je ugotovil učinkovitost implementacije sodbe.²⁰²

6. Izvrševanje sodbe v zadevi *Kurić in drugi*

26. junija 2012 je Veliki senat v svoji sodbi²⁰³ ugotovil, da je bilo celotni skupini izbranih oseb na državni ravni onemogočeno doseči celovito popravo krivic, ki so jih utrpeli zaradi izbrisa.²⁰⁴ S sodbo je bila Slovenija zavezana plačati dosojene zneske pravičnega zadoščenja za nepremoženjsko škodo šestim pritožnikom in tudi sprejeti potrebne splošne ukrepe, ki naj bi upoštevali vse žrtve ugotovljenih nezakonitih dejanj državnih oblasti. ESČP je v svoji sodbi poudarilo, da pritožniki, ki so sicer že pridobili dovoljenja za stalno prebivanje tudi z učinkom za nazaj, za povračilo škode niso prejeli nikakršnega nadomestila in tudi ne kaže, da bi ga na podlagi tedaj veljavne zakonodaje tudi lahko prejeli. Veljavna zakonodaja za povračilo škode za ta primer zaradi njegovih izjemnih okoliščin ni bila ustrezna (problematično je bilo predvsem pravilo glede zastaranja),²⁰⁵ kar pa kaže na sistemsko pomanjkljivost v nacionalni zakonodaji, za rešitev katere je potrebno na državni ravni sprejeti splošne ukrepe in z njimi

¹⁹⁹ *Wolkenberg proti Poljski*, št. 50003/99, z dne 4. 12. 2007, točka 66; *Witkowska - Tobola proti Poljski*, št. 11208/02, z dne 4. 12. 2007, točka 66.

²⁰⁰ *E.G. proti Poljski (in 175 ostalih podobnih pritožb)*, št. 50425/99, z dne 23. 9. 2008.

²⁰¹ ECtHR, Press release issued by the Registrar, First »pilot judgment« procedure brought to a successful conclusion Bug River cases closed, URL: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2510971-2712345#{"itemid":\["003-2510971-2712345"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2510971-2712345#{) (16. 10. 2013).

²⁰² Final Resolution ResDH(2009)89; glej tudi 2nd Annual Report of the Committee of Ministers 2008, str. 189, URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2008_en.pdf (17. 10. 2013).

²⁰³ Natančneje o sodbi in obveznostih za Slovenijo glej točko 2.1.

²⁰⁴ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 412–413.

²⁰⁵ Glej npr. Kovač, B.: Nemoralnost zastaranja v primerih kršitev človekovih pravic, v: *Pravna praksa*, št. 48/2011, str. 11; Kovač, B.: Janusov obraz sodstva do izbrisa, v: *Pravna praksa*, št. 45/2012, str. 14.

sistemske in celovito urediti pravično zadoščenje oziroma povračilo škode vsem izbranim.²⁰⁶ Priznanje kršitev, ki je po mnenju ESČP bilo vsebinsko,²⁰⁷ in podelitev dovoljenja za stalno prebivanje tudi z učinkom za nazaj ni bil primeren in zadosten ukrep, saj ni bilo na voljo možnosti za pridobitev ustreznega zadoščenja.²⁰⁸

6.1 Posamezni ukrepi

Pritožniki so v postopku pred ESČP zahtevali, da sem jim dosodi pravično zadoščenje za premoženjsko in nepremoženjsko škodo ter za stroške in izdatke, nastale v postopku pred ESČP. Glede *nepremoženjske škode* je bilo pritožnikom delno ugodeno, vsakemu je bil dosojen znesek 20.000 evrov pravičnega zadoščenja, glede *premoženjske škode* pa je bil Veliki senat mnenja, da o vprašanju še ne more odločati in ga bo pridržalo za kasneje in pri tem upoštevalo morebiten dogovor med strankami ter sprejete splošne ukrepe za izvršitev sodbe.²⁰⁹ Za stroške in izdatke je bilo pritožnikom skupaj dosojeno 30.000 evrov.

Pomembno je zopet poudariti, da pri izpolnitvi obveznosti plačila zneskov pravičnega zadoščenja, ki jih ESČP dosodi pritožnikom v okviru 41. člena EKČP, odgovorna država ne uživa prostega polja presoje, ampak mora zneske brezpogojno poravnati v roku, ki ga določi Sodišče. Slovenija je bila zavezana te zneske pritožnikom izplačati v roku treh mesecev od dneva izdaje sodbe Velikega senata, kar je tudi storila 12. septembra 2012. Izplačilo teh odškodnin predstavlja prva izplačila odškodnin izbranim nasploh in pomeni zanje vsaj delno zadoščenje za nezakonita dejanja slovenskih oblasti in za dolgotrajno trpljenje prizadetih posameznikov. Hkrati pa je Slovenija s tem izkazala spoštovanje sodbe ESČP.²¹⁰

Glede pravičnega zadoščenja za premoženjsko škodo za šest pritožnikov je bila sodba Velikega senata, v kateri je odločil o odškodnini za to vrsto škode, opisana že v točki 2.1.2.

²⁰⁶ Kogovšek Šalamon, N.: Izbranim je treba izplačati odškodnine, v: Pravna praksa, št. 26/2012, str. 25.

²⁰⁷ Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 265.

²⁰⁸ Prav tam, točka 267.

²⁰⁹ Prav tam, točka 424; o sodbi glede pravičnega zadoščenja za premoženjsko škodo glej točko 2.1.2.

²¹⁰ Izbrani prejeli prve odškodnine, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrani/izbrani-prejeli-prve-odškodnine/> (5. 2. 2014).

6.2 Splošni ukrepi

ESČP je v sodbi pozvalo Slovenijo k sprejetju primernih splošnih ukrepov, ki so, kot najbolj pomemben in daljnosežen način implementacije sodbe na nacionalni ravni,²¹¹ bili zahtevani z namenom, da bodo tako celotni skupini posameznikov, ki so v podobnem položaju kot pritožniki, celovito odpravljene krivice. ESČP konkretnih usmeritev glede ukrepov državi ni podalo, Sloveniji je le naložilo, da v roku enega leta od dneva izdaje sodbe (to pomeni do 26. junija 2013) sprejme *odškodninsko shemo* posebej za ta primer.²¹² Vladi je bilo tako prepuščeno, da sama izbere in določi, kako in na kakšen način bo izpolnila to svojo obveznost. Za ta čas pa je ESČP obravnavo ostalih podobnih primerov 'zamrznilo'.²¹³

V oktobru leta 2012, torej osem mesecev pred potekom roka za izvršitev, je vlada ustanovila Medresorsko delovno skupino za reševanje problematike izbrisanih²¹⁴ in nato januarja leta 2013 sprejela Akcijski načrt za izvršitev sodbe, ki je bil kasneje tudi dopolnjen in je vseboval opredelitev pravnega okvira za sistemsko ureditev problema ter časovnico sprejema posebnega zakona o odškodninski shemi za izbrisane. 25. julija 2013 je vlada pripravljen osnutek zakona o odškodninah za izbrisane posredovala državnemu zboru. Z zamudo je bil nato zakon 21. novembra 2013 v državnem zboru tudi sprejet.

6.2.1 Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva (ZPŠOIRSP)²¹⁵

Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva (v nadaljevanju Zakon) je vzpostavil odškodninsko shemo in sistemsko uredil povračilo škode osebam, ki so jim bile zaradi izbrisa kršene temeljne človekove pravice. Zakon se je pričel uporabljati 18. junija 2014. V njem je urejena pravica do denarne odškodnine in pravica do drugih oblik pravičnega zadoščenja kot povračila za nastalo škodo. V nadaljevanju bodo predstavljeni najpomembnejši vsebinski deli Zakona, ki so tudi doživljali in še vedno doživljajo največ kritik s strani predstavnikov izbrisanih in tudi strokovne javnosti.

²¹¹ Letnar Černič, J.: Sodbe ESČP kot neobdobja obveznost, URL: <http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=79975> (8. 8. 2014).

²¹² Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 415 in izrek točka 9.

²¹³ Prav tam, točka 415.

²¹⁴ Sestavljali so jo predstavniki Ministrstva za notranje zadeve, Ministrstva za pravosodje, Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ministrstva za zunanje zadeve, Službe Vlade RS za zakonodajo ter Državnega pravobranilstva RS.

²¹⁵ Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva (ZPŠOIRSP), Uradni list RS, št. 99/13.

Zakon kot *upravičence*²¹⁶ določa naslednji skupini izbrisanih oseb:

- a) izbrisani, ki so si v RS uredili svoj status (pridobili dovoljenje za stalno prebivanje ali slovensko državljanstvo) in
- b) izbrisani, ki so si v RS poskušali urediti svoj status pa je bila njihova vloga za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje ali za sprejem v državljanstvo RS zavrtnjena, zavržena ali je bil postopek ustavljen.

Za drugo skupino upravičencev Zakon določa tudi dva pogoja, da je bila ta vloga vložena pred uveljavitvijo ZUSDDD-B (pred 24. 7. 2010) – torej izbrisani, ki so svoj status poskušali urediti na temelju ZUSDDD-B in pri tem niso bili uspešni, niso upravičenci po Zakonu – in da so v obdobju od izbrisa do pravnomočnosti odločbe v RS tudi dejansko živeli.²¹⁷

Pravico do denarne odškodnine lahko upravičenci v treh letih od začetka uporabe Zakona uveljavijo v dveh postopkih:

- a) z zahtevo v *upravnem postopku* pri katerikoli upravni enoti,
- b) s tožbo v *sodnem postopku*.

V upravnem postopku se višina odškodnine določi glede na *obdobje izbrisa*,²¹⁸ in sicer je upravičenec za vsak mesec izbrisa upravičen do pavšalnega zneska 50 evrov. V kolikor posameznik meni, da mu je zaradi izbrisa nastala večja škoda, lahko njeno povračilo zahteva s tožbo v sodnem postopku. Zakon tudi omejuje najvišji skupni znesek denarne odškodnine, ki se lahko določi v sodnem postopku, in sicer na 3-kratnik zneska denarne odškodnine, ki bi ga lahko upravičenec dobil v upravnem postopku. Upravičenec se lahko sam odloči, v katerem postopku bo uveljavljal pravico do denarne odškodnine, ki pa se bo izplačala v denarju, največ v petih obrokih glede na višino določene odškodnine.

Zakon poleg denarne odškodnine določa tudi druge oblike pravičnega zadoščenja, ki omogočajo oziroma olajšujejo dostop do pravic na različnih področjih:

²¹⁶ Prav tam, 2. člen.

²¹⁷ Kriteriji za pogoj 'dejanskega življenja' so določeni v tretjem odstavku 2. člena zakona.

²¹⁸ 'Obdobje izbrisa' zakon določa kot obdobje od dne izbrisa do dne izdaje dovoljenja za stalno prebivanje oz. sprejema v državljanstvo RS, za drugo skupino upravičencev pa do dne pravnomočnosti odločbe, s katero je bila njihova vloga zavrtnjena, zavržena ali je bil z njo postopek ustavljen.

- a) plačilo prispevka za obvezno zdravstveno zavarovanje,
- b) vključitev in prednostna obravnava v programih socialnega varstva,
- c) olajšave pri uveljavljanju pravic iz javnih sredstev,
- d) državna štipendija,
- e) enako obravnavanje pri reševanju stanovanjskega vprašanja,
- f) dostop do izobraževalnega sistema,
- g) vključitev in prednostna obravnava v programih pomoči za vključitev tujcev, ki niso državljani držav članic EU, v kulturno, gospodarsko in družbeno življenje RS.

6.2.2 Sprejeti splošni ukrepi za izvršitev sodbe v zadevi Kurić in ostali – ZPŠOIRSP – primerni?

Prvi vtisi o sodbi Velikega senata so bili za Krivica, dolgoletnega zagovornika pravic izbrisanih, izvrstni. Hkrati je opozoril na 'pedagoško' noto, ki jo pripisuje ESČP, v smislu, da če stvari Slovenija ne želi ali ne zna sama urediti, ji bo ono povedalo, kako naj postopa.²¹⁹ Wedam Lukičeva, ki je v prvi vodilni odločbi Ustavnega sodišča glede izbrisanih svoj glas namenila v korist izbrisanih, je poudarila, da sodba ESČP s pravnega vidika pomeni, da bo morala država urediti sistem odškodnin tudi za vse ostale izbrisane. Odvetnik izbrisanih, Saccucci, je sodbo označil kot osnovo za začetek kompenzacije *vseh žrtev* izbrisa ter poudaril, da naj bi bila višina odškodnine, ki jo je ESČP dosodilo šestim pritožnikom, osnova za določitev zneskov, ki jih je treba priznati vsem izbrisanim. V nasprotnem primeru se lahko ostali v podobnem položaju enostavno obrnejo s svojo pritožbo na ESČP, ki bi po njegovem mnenju ponovno odločilo enako kot v tej sodbi.²²⁰

Sloveniji so predstavniki izbrisanih predvsem očitali, da se je reševanja problematike izbrisanih lotila zgolj zaradi njene mednarodnopravne zaveze, da spoštuje sodbo ESČP, in ne zaradi resničnega obžalovanja za storjena nezakonita dejanja ter iskrene želje po odpravi kršitev in popravi krivic žrtvam izbrisa. Kogovšek Šalamonova je opozarjala, da je že samo izhodišče pripravljanja odškodninske sheme problematično, saj naj ne bi bilo nikakršnega poglobljenega vsebinskega sodelovanja v času priprave predloga Zakona, v smislu da bi bili v delovno skupino vključeni predstavniki žrtve ali zainteresirana civilna družba. Iz obrazložitve

²¹⁹ Intervju iz Dnevnikovega objekta: Matevž Krivic, URL: <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042542788> (5. 2. 2014).

²²⁰ Stojiljković, G.: Odločitev sodišča o izbrisanih bo treba spoštovati, URL: http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/06/sodba_izbrisani_odziv.aspx (5. 2. 2014).

predloga Zakona naj bi bilo videti, da se Zakon sprejema zgolj zaradi takšne zahteve ESČP in ne zaradi dejanske želje države, da popravi storjene krivice.²²¹

Kot eno glavnih *pomanjkljivosti* Zakona se izpostavlja določitev kroga upravičencev, ki ne zajema vseh izbrisanih, saj naj bi bilo po veljavnem Zakonu upravičenih oseb le okoli 11.000, kar pa je več kot polovica manj od vseh izbrisanih (25.671). Med upravičence namreč *ne sodijo*:

- a) izbrisani, ki si po izbrisu niso urejali statusa v RS,
- b) izbrisani, ki so si status poskušali urediti po ZUSDDD-B²²² in pri tem niso bili uspešni,
- c) svojci pokojnih izbrisanih ter
- d) otroci izbrisanih, rojeni po 23. decembru 1990.²²³

Od vseh upravičencev po Zakonu jih je približno 10.000 tistih, ki so si v RS že uspeli urediti svoj status, ostalih 1.000 pa jih je to poskušalo, vendar so bili zavrženi.²²⁴ Krivic opozarja na, po njegovem mnenju, absurden pristop do določanja kroga upravičencev, saj naj bi država z odškodninami 'nagradila' tiste izbrisane, ki so po izbrisu v RS sicer ostali, vendar, glede na takrat veljavno zakonodajo, ilegalno in v tem stanju vztrajali mnogo let, saj naj bi na ta način izkazali ljubezen do Slovenije. Za tiste izbrisane, ki pa so dejansko spoštovali sicer nezakonito odločitev države in so zapustili RS (ker jim je bila odvzeta pravica prebivanja v njej), pa Zakon ne predvideva pravice do odškodnine. Krivic poudarja, da so se v času pripravljanja Zakona s pripravljavci poskušali dogovoriti o odškodninah, sicer bistveno manjših, tudi za to skupino izbrisanih oseb, ki so RS po izbrisu zapustili, vendar naj bi pri tem naleteli na gluha ušesa. Po njegovem mnenju naj bi bilo vseh 25.671 oseb enako nezakonito izbrisanih iz registra in zato upravičenih do odškodnine.²²⁵ Ravno tako so na to opozarjale organizacije civilne družbe²²⁶ v

²²¹ Intervju z Nežo K. Š.: Izbris: »Ne gre za popravilo krivic iz resnično iskrenega namena, ampak zato, ker nam to nalaga mednarodna skupnost.«, URL: <http://www.rtvlo.si/slovenija/izbris-ne-gre-za-popravo-iz-resnicno-iskrenega-namena-ampak-zato-ker-nam-to-nalaga-mednarodna-skupnost/311857> (5. 2. 2014).

²²² Vloge so lahko vložili med 24. 7. 2010 in 24. 7. 2013.

²²³ Zahtevke za odškodnino lahko izbrisani vložijo od 18. 6. 2014 naprej, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/zahtevke-za-odškodnino-lahko-izbrisani-vlozijo-od-18-6-2014-naprej/> (8. 8. 2014).

²²⁴ Pri tej skupini upravičencev je sporno tudi dokazovanje pogoja dejanskega življenja v RS, podobno kot v postopkih urejanja statusa po ZUSDDD-B, kar pa se je v praksi izkazalo za zelo problematično.

²²⁵ Krivic, M.: Koliko krivice izbrisanim res popravlja zakon?, URL: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/koliko-krivice-izbrisanim-res-popravlja-zakon.html> (8. 8. 2014); glej tudi: Krivic: Vladi hudo primanjkuje razuma in morale, URL: <http://www.reporter.si/slovenija/krivic-vladi-hudo-primanjkuje-razuma-morale/17150> (8. 8. 2014).

²²⁶ Amnesty International Slovenije, Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov, Mirovni inštitut.

svojem pismu poslanskim skupinam in Ministrstvu za notranje zadeve, kjer so znova spomnile na odločbe Ustavnega sodišča, da je bil izbris protipraven ukrep, ki je prizadel prav vse izbrisane in teh odločb ni dopustno spregledati.²²⁷

Na pomanjkljivosti Zakona je že v času njegovega nastajanja, oktobra 2013, opozarjal tudi Komisar za človekove pravice SE Nils Muižnieks ter je v svojem sporočilu Sloveniji poudaril, da bi *vsem izbrisanim* morali zagotoviti nadomestila in tistim, ki to želijo, omogočiti ponovno vključitev v slovensko okolje. Vsem izbrisanim je bila storjena krivica, zato delitev upravičencev glede na prebivališče ali druge razloge pomeni *ponovno kršitev*, prav tako je potrebno v shemo vključiti tudi otroke izbranih. Poskrbeti bi morali tudi za osebe, ki so ostale brez državljanstva ter za posebej ranljive družbene skupine (starejši, otroci, Romi). Opozoril je na dejstvo, da Slovenija v postopek reševanja problema ni ustrezno vključila zainteresirane organizacije civilne družbe, izbranih in njihovih zagovornikov, saj naj bi konstruktivni dialog z njimi prispeval k boljši in trajnejši rešitvi.²²⁸ Po sprejetju Zakona je Komisar pozdravil napredek Slovenije, a hkrati opozoril na potrebo po razširitvi obsega upravičencev tudi na ostale izbrisane osebe, ki jih je okoli 12.000. Ravno zato po njegovem mnenju saga glede izbranih še ni zaključena, gre le za dober začetek reševanja problema. Same ustreznosti odškodninske sheme pa ni želel presojsati, saj je po njegovem mnenju za to pristojno ESČP.²²⁹

Za določitev kroga upravičencev do pravičnega zadoščenja so pomembne tudi ugotovitve Velikega senata v pilotni sodbi. Sodišče je poudarilo, da se je izbris »... nanašal na *celotno skupino* (poudarila U. Ž.) državljanov nekdanje SFRJ s stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki so imeli ob razglasitvi slovenske neodvisnosti državljanstvo ene od republik nekdanje SFRJ ... zato je prizadel in še vedno prizadeva veliko oseb.«²³⁰ V nadaljevanju Sodišče znova poudari, da ugotovljena dejstva zadeve razkrivajo obstoj sistemske pomanjkljivosti slovenskega pravnega reda, »... posledica česar je, da se *celotni skupini* (poudarila U. Ž.) izbranih še

²²⁷ Organizacije civilne družbe opozarjajo na pomanjkljivosti zakonodaje, namenjene urejanju položaja izbranih prebivalcev ter popravi storjenih krivic, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/organizacije-civilne-druzbe-opozarjaj/> (5. 2. 2014).

²²⁸ Justice has to be done for all the erased, URL: <http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/justice-has-to-be-done-for-all-the-erased> (5. 2. 2014).

²²⁹ Komisar za človekove pravice o izbranih: Slovenija je naredila konkreten korak naprej, URL: <http://www.dnevnik.si/slovenija/komisar-za-clovekove-pravice-o-izbranih-slovenija-je-naredila-konkreten-korak-naprej> (5. 2. 2014).

²³⁰ Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 409.

vedno zanika pravica do odškodnine zaradi kršitve njihovih temeljnih pravic.«²³¹ Omenjena poudarka sta zapisana v delu sodbe, kjer Veliki senat odloča glede obveznosti države po 46. členu EKČP, o potrebnih splošnih ukrepih. Te ugotovitve ESČP ponovno poudari v svoji kasnejši sodbi glede pravičnega zadoščenja za premoženjsko škodo glede šestih pritožnikov.²³²

Vlada je določitev kroga upravičencev utemeljila na sodbi Velikega senata, in sicer na delu, kjer Sodišče odloča o ugovoru vlade glede pomanjkanja statusa žrtve.²³³ Gre za točko sodbe, v kateri Veliki senat odloči, da ugovora vlade glede pomanjkanja statusa žrtve v zvezi z dvema pritožnikoma, ki v RS nista sprožila ustreznih postopkov za ureditev svojega statusa, *ne bo obravnaval (mu tega ni treba)*, saj sta pritožbi teh dveh pritožnikov v vsakem primeru neutemeljeni – zaradi neizpolnitve pogoja izčrpanja notranjih pravnih sredstev.²³⁴ Iz te točke je vlada izpeljala sklep, da naj bi bili pritožbi pritožnikov, ki v RS nista poskušala urediti svojega statusa, neutemeljeni, in zato ta dva pritožnika nista upravičena do odškodnine – ne na ESČP, posledično pa tudi ne v RS.²³⁵ Kogovšek Šalamonova to ostro obsoja in ta vladni argument označuje kot »zlorabo odločbe ESČP in omejevanje dostopa do odškodnin«.²³⁶ Vladnega ugovora glede pomanjkanja statusa žrtve konkretno za ta dva pritožnika Sodišče sploh ni obravnavalo zgolj zaradi procesnih razlogov, in sicer zaradi siceršnje nesprejemljivosti njunih pritožb.²³⁷

ESČP je pritožbi dveh pritožnikov torej razglasilo za nesprejemljivi zaradi neizpolnitve pogoja izčrpanosti domačih pravnih sredstev, to pomeni iz procesnega razloga, ker mu tako 'veleva' 35. člen EKČP. V svojih ugotovitvah v sodbi v povezavi z ugotovljenimi kršitvami, katerih izvor je bil izbris, pa Veliki senat omenja *celotno skupino izbranih prebivalcev* in se ne omejuje na

²³¹ Prav tam, točka 412.

²³² *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 12. 3. 2014, točka 138: »... it was not disputed by the respondent Government that *general measures* at national level were called for in order to ensure the proper execution of the *Kurić and Others* judgment, extending beyond the sole interests of the individual applicants and requiring to be taken *in the interests of other potentially affected "erased" persons* (see paragraph 6 above and paragraphs 29, 408, 409 and 412 of the principal judgment).«

²³³ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točke 243–270.

²³⁴ Prav tam, točka 270.

²³⁵ Glej delovno gradivo, Predlog Zakona, ki ga je Vlada predložila v Državni zbor v juliju 2013, URL: [http://vrs-3.vlada.si/MANDAT13/VLADNAGRADIVA.NSF/18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54/f9cb4be14af5392cc1257bb2005d8ea1/\\$FILE/GRADIVO_VRS_240713.pdf](http://vrs-3.vlada.si/MANDAT13/VLADNAGRADIVA.NSF/18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54/f9cb4be14af5392cc1257bb2005d8ea1/$FILE/GRADIVO_VRS_240713.pdf) (10. 11. 2013).

²³⁶ Neža Kogovšek Šalamon: Pot v Strasbourg je znova odprta, URL: <http://www.rtvsl.si/slovenija/neza-kogovsek-salamon-pot-v-strasbourg-je-znova-odprta/312031> (5. 2. 2014).

²³⁷ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 270.

določeno skupino teh oseb.²³⁸ Kršitev je torej prizadela vse izbrisane in je imela negativne posledice pri vseh izbrisanih, ki pa zagotovo pri posameznikih niso enakega obsega. Na to, da bi vlada morala sprejeti splošne ukrepe z ozirom na celotno skupino izbrisanih, je, kot je bilo že prej omenjeno, opozarjal tudi Komisar za človekove pravice SE. Lahko pa to izpeljemo tudi iz same narave in koncepta pilotnih sodb, v katerih ESČP ugotovi sistemski problem, ki zadeva celotno skupino posameznikov v podobni situaciji, ki so jim bile kršene pravice, izvor teh kršitev pa je enak pri vseh – v zadevi Kurić je to izbris. Posledično ESČP v izreku sodbe pozove državo k sprejetju splošnih ukrepov, ki naj bi upoštevali to celotno skupino oseb, ki so jim bile pravice kršene. Splošne ukrepe je država zavezana sprejeti tudi v interesu ostalih oseb, ki so bili morebiti prav tako prizadeti, kar poudari tudi ESČP.²³⁹ Pri izbrisu so to nedvomno vsi izbrisani (25.671 oseb), kar sta potrdila tako Ustavno sodišče kot ESČP. To razlago pa omaje dejstvo razglasitve dveh individualnih pritožb za nesprejemljivi s strani ESČP – dva pritožnika, ki si v RS nista poskušala urediti svojega statusa, ki torej spadata v skupino izbrisanih, ki po veljavnem Zakonu *niso* upravičenci do odškodnine. Tako pridemo do kompleksne pravne situacije, saj posamezniki iz te skupine izbrisanih torej z morebitnimi individualnimi pritožbami na ESČP ne bi uspeli in jim torej ESČP ne bi dosodilo odškodnine. Sledilo bi svoji sodni praksi in bi njuni pritožbi iz procesnih razlogov razglasilo za nesprejemljivi. Vseeno se zdi, da iz te sodbe ESČP vlada ne more in ne bi smela izpeljati sklepa, da ta skupina izbrisanih 'ne zasluži' odškodnine, sploh pa ne z argumenti – češ da niso izkazali dovolj ljubezni do Slovenije, saj niso poskušali v njej urediti svojega statusa in tako pokazati željo prebivati v njej. Gre za izigravanje sodne odločbe ESČP, kar je z vidika etike in morale, če že ne prava, nesprejemljivo.

Višina pavšalnega zneska odškodnine, ki se lahko pridobi v upravnem postopku (50 evrov), ter *omejitev višine odškodnine v sodnem postopku* (trikratnik odškodnine, ki bi jo upravičenec dobil v upravnem postopku) sta se ravno tako srečali s številnimi očitki s strani zagovornikov izbrisanih. Zagorc poudarja, da je omejevanje odškodninske odgovornosti države v smislu maksimiranja višine odškodnin izjema, *ultima ratio*. Izjemnost situacije, ki upravičuje omejevanje odškodninske odgovornosti, naj bi zakonodajalec tudi dokazal.²⁴⁰ Vlada omenjeni zakonski določbi utemeljuje na stanju finančne in gospodarske krize, s čimer

²³⁸ Prav tam, točke 342, 409, 412, glej tudi ločeno mnenje sodnika Vučinića k sodbi.

²³⁹ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 26. 6. 2012, točka 413.

²⁴⁰ Zagorc, Saša: Odškodninska odgovornost za kršitev človekovih pravic, v: *Pravni letopis* 2013, str. 167–184.

se zdrav razum težko strinja, saj bi morale biti krivice izbranim poravnane že veliko pred nastankom krize.²⁴¹ Nasprotna stran pa odškodnine vidi kot sramotno nizke. Podali so predloge, da se odškodnine ne bi izplačale nujno v petih letih, ampak naj bi država letno prilagajala dinamiko izplačevanja ekonomskim zmožnostim države, ki pa niso bili sprejeti.²⁴² Predstavniki nevladnih organizacij so mnenja, da Zakon ponuja absolutni minimum, in sicer zgolj in samo zaradi izgubljenega primera pred ESČP in ne iz zavedanja kršitev človekovih pravic. Poudarjajo tudi, da si žrtve izbrisa sicer najbolj želijo iskreno priznanje in opravičilo s strani odgovornih. Pri izbrisu naj bi šlo za reševanje pravne države in človekovih pravic.²⁴³

Mnenje Ribičiča in še mnogih strokovnjakov je, da je poprava krivic veliko ugodnejša in hitrejša, če zanjo poskrbi država sama, kot pa če o njej najprej odloča ESČP. Iz sodne prakse ESČP naj bi tudi izhajalo, da se je pri svojem odločanju v prejšnjih primerih večkrat *zadovoljilo* z višino odškodnine, ki je vsaj presegala 40 odstotkov zneska, ki bi ga v konkretnem primeru prisodilo samo.²⁴⁴

Na septembrskem zasedanju namestnikov ministrov SE leta 2013, kjer se je obravnavala tudi izvršitev sodbe v zadevi Kurić, višina odškodnin ni bila postavljena kot odprto vprašanje. Zdi se, da se pristojni za nadzor nad izvrševanjem sodb niso želeli opredeliti glede tako pomembnega vprašanja ter so ga raje prihranili za ESČP, ki naj bi ob morebitnem bodočem odločanju o podobnih primerih presojalo o primernosti odškodninske sheme. Na to je opozoril tudi Krivic, ki je mnenja, da naj bi se OM omejeval na postopek, oceno o vsebinskih vprašanjih pa prepustil Sodišču. Enako menijo tudi organizacije civilne družbe, namreč da naj bi šlo tu le za nek splošen, političen izraz priznanja s strani OM, da se je začelo reševanje problema, in ne za vsebinsko potrditev ukrepov.²⁴⁵ Saccucci, odvetnik izbranih, ter ostali zagovorniki izbranih menijo, da je ESČP v svoji sodbi podalo jasne smernice glede višine

²⁴¹ Tako tudi Krivic, Ribičič; do argumentacije predlagatelja Zakona kritično pristopa tudi Zagorc, glej: Zagorc, Saša: Odškodninska odgovornost za kršitev človekovih pravic, v: Pravni letopis 2013, str. 167–184.

²⁴² Odbor ministrov SE zadovoljen z odškodnino izbranim, URL: <http://www.delo.si/novice/politika/odbor-ministrov-sveta-evrope-zadovoljen-z-odškodnino-izbranim.html> (5. 2. 2014).

²⁴³ Izjava organizacij izbranih ob pričetku uporabe odškodninskega zakona za izbrane, URL: <http://www.cnvos.info/index/article/id/10383/cid/95> (8. 8. 2014).

²⁴⁴ Ribičič, C.: Sovražnost naj se umakne človečnosti, URL: <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042540325#> (5. 2. 2014).

²⁴⁵ Izbrani dvomijo o Virantovi iskrenosti o dobrem vtisu Strasbourg, URL: <http://www.rtvlo.si/slovenija/izbrani-dvomijo-o-virantovi-iskrenosti-o-dobrem-vtisu-strasbourg/318783> (5. 2. 2014).

odškodnin, ki naj bi jim pripravljavci odškodninske sheme sledili, če ne želijo tvegati novih obsodb RS pred ESČP.²⁴⁶

Zakonu se očita tudi, da ne loči med odškodnino za materialno in nematerialno škodo, kar naj bi bilo v nasprotju s sodno prakso ESČP, ter da je odškodnina določena v pavšalu in se tako ne upošteva dejansko nastale škode.²⁴⁷ Zakon tudi ne ureja statusnopravnih vprašanj, zaradi česar po mnenju izbrisanih problematike ne ureja celovito. Problematična je tudi izključitev otrok izbrisanih iz odškodninske sheme (ki pa so bili vključeni v obseg ZUSDDD-B). Kritizira se tudi pristojnost upravnih enot za podeljevanje odškodnin, torej organu, ki je v času izbrisa in po njem izbrisanim 'luknjal' osebne dokumente in jim tako storil krivice. Predlogi so šli v smeri, naj bi bilo podeljevanje odškodnin v pristojnosti posebne komisije v okviru Ministrstva za pravosodje.

Težko pričakovana je bila sodba Velikega senata, v kateri je odločil glede pravičnega zadoščenja za premoženjsko škodo.²⁴⁸ Sodbo je slovenska vlada razglasila za potrditev ustreznosti odškodninske sheme s strani ESČP.²⁴⁹ Po njenem mnenju naj bi ESČP določilo pavšalni znesek 150 evrov za premoženjsko škodo, kar je enaka vrednost, ki jo lahko izbrisani dobi za nepremoženjsko in premoženjsko škodo po veljavnem Zakonu. S tem, ko je za določitev odškodnine uporabilo pavšalni znesek, naj bi tudi potrdilo ustreznost uporabe pavšalnega zneska. Nasprotno pa je mnenje predstavnikov izbrisanih, ki sicer to sodbo razumejo kot ponovno zmago za izbrisane. Trdijo, da ne gre za potrditev primernosti odškodninske sheme ter višine odškodnin, ki jih shema predvideva. Trditev vlade, da je ESČP dosodilo pavšal v višini 150 evrov, kar predstavlja enako vrednost, ki naj bi jo izbrisani lahko pridobili glede na Zakon, obsojajo za hudo zavajanje javnosti – sodbi ESČP naj bi upravičencu dosodili približno 250 evrov pavšala (100 za nepremoženjsko in 150 za premoženjsko škodo), slovenski 'pavšal' pa je 150 evrov, kar pa po njihovem mnenju sploh ni pavšal, ampak številka

²⁴⁶ Stojilković, G.: Odločitev sodišča o izbrisanih bo treba spoštovati, URL:

http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/06/sodba_izbrisani_odziv.aspx (5.2.2014).

²⁴⁷ Zakaj je zakon o povračilu škode izbrisanim krivičen?, radijski intervju s Krivicem, URL:

<http://radiostudent.si/politika/offsaajd/zakaj-je-zakon-o-povra%C4%8Dilu-%C5%A1kode-izbrisanim-krivi%C4%8Den> (8. 8. 2014).

²⁴⁸ O sodbi glej točko 2.1.2.

²⁴⁹ Odločitev Velikega senata ESČP v zadevi Kurić in ostali proti Sloveniji glede višine odškodnine za materialno škodo šestim izbrisanim – potrditev ustreznosti slovenske odškodninske sheme, URL: http://www.mnz.gov.si/nc/si/novinarsko_sredisce/novica/article//8632/ (8. 8. 2014).

vključuje še dodatno, posebej na sodišču v sodnem postopku dokazano škodo.²⁵⁰ ESČP naj bi zgolj potrdilo prizadevanja RS, da s shemo uredi ta vprašanja.²⁵¹ Veliki senat naj bi namreč le ugotovil, da se zdi *način* povrnitve nepremoženjske in premoženjske škode v obliki pavšalnega zneska v teh izjemnih okoliščinah primera primeren. Ne opravi pa ocene tega načina, saj v sodbi tudi izrecno poudari, da ni v njegovi pristojnosti,²⁵² da oceni sprejete splošne ukrepe in njihovo implementacijo v državi, za to je po EKČP odgovoren OM, ki naj bi zagotovil hitro in učinkovito izvršitev sodbe ESČP.²⁵³ Krivic meni, da je tako ESČP zgolj 'vrnilo žogico' te ocene in presoje nazaj OM.²⁵⁴ Glede določanja višine odškodnin ESČP sicer prizna diskrecijsko pravico države, vendar opozori na pogoj, da mora biti višina odškodnine združljiva s sodbo, v kateri je naložilo sprejetje splošnih ukrepov.²⁵⁵ ESČP v zadnji točki sodbe državo tudi 'tiho opozori', da je pred ESČP okoli 65 podobnih pendenčnih zadev, ki zadevajo okoli 1000 pritožnikov.²⁵⁶ To predstavlja 'grožnjo' Sodišča državi, torej njegov vpliv in pritisk na samo izvršitev sodbe.

6.2.3 Izvajanje Zakona v praksi

Upravičenci do odškodnine so lahko začeli vlagati svoje zahteve pri upravnih enotah z dnem začetka uporabe Zakona, 18. junijem 2014. Po podatkih iz sredine oktobra 2014 jih je do takrat približno 4.200 vložilo zahtevo za dodelitev denarne odškodnine, odloženo naj bi bilo v 3.150 primerih, od katerih je bilo zahtevi ugodeno v 2.853 primerih, v 236 je bila zahteva

²⁵⁰ Slovenija mora izbrisanim plačati še dobrih 240.000 evrov, URL: <http://www.delo.si/novice/politika/slovenija-mora-izbrisanim-placati-se-dobrih-240-000-evrov.html> (8. 8. 2014).

²⁵¹ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 12. 3. 2014, točka 140: »... In the exceptional circumstances of the present case, the basic solution of awarding a lump sum (poudarila U. Ž.) in respect of the non-pecuniary and pecuniary damage sustained by the “erased” – which is the approach taken by the Grand Chamber in respect of pecuniary damage in the present judgment ... and in respect of non-pecuniary damage in the principal judgment ... appears to be appropriate.«.

²⁵² Z izjemo možnosti, ki jih je uvedel Protokol št. 14, ko je spremenil 46. člen EKČP.

²⁵³ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 12. 3. 2014, točki 133 in 142.

²⁵⁴ Krivic, M.: Huda lekcija Virantu, URL: <http://www.izbrisani.org/HudaLekcijaVirantu.htm> (10. 8. 2014).

²⁵⁵ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 12. 3. 2014, točka 141: »The Grand Chamber observes in this connection that according to the principle of subsidiarity and the margin of appreciation which goes with it, the amounts of compensation awarded at national level to other adversely affected persons in the context of general measures under Article 46 of the Convention are at the discretion of the respondent State, provided that they are compatible with the Court’s judgment ordering those measures (poudarila U. Ž.).«.

²⁵⁶ *Kurić in drugi proti Sloveniji*, št. 26828/06, z dne 12. 3. 2014, točka 144. Ker RS ni spoštovala roka za izvršitev sodbe in sprejem splošnih ukrepov (26. 6. 2013), je bila za izbrisane po enoletni zamrznitvi ponovno odprta pot v Strasbourg.

zavrnjena, v 40 primerih zavržena, v 21 primerih pa je bil postopek ustavljen. Za izplačila odškodnin naj bi se do takrat porabilo približno 1,5 milijona evrov.²⁵⁷

²⁵⁷ Izbrisanim do zdaj nekaj manj kot 1,5 milijona evrov odškodnin, URL: <http://www.rtv slo.si/slovenija/izbrisanim-do-zdaj-nekaj-manj-kot-1-5-milijona-evrov-odskodnin/348454> (25. 10. 2014).

7. Zaključek

V skladu z *načelom subsidiarnosti*, ki je določeno v 1. členu EKČP, so države dolžne zagotavljati in spoštovati konvencijske pravice na svojem ozemlju. Vloga ESČP pri zagotavljanju in varovanju teh pravic je torej sekundarna in v primeru obsodbe države kršiteljice EKČP je ta sodbo ESČP dolžna spoštovati in jo izvršiti. Ta obveznost države je bila dolga leta razumljena zgolj kot obveznost plačila prisojenega zneska pravičnega zadoščenja, ESČP pa je postopoma postajalo bolj določno v svojih sodbah in je začelo naslavljal potrebne ukrepe za izvršitev sodbe. Ta aktivizem Sodišča je svoj vrhunec doživel z začetkom uporabe postopka s pilotno sodbo, kjer ESČP ugotovi, da kršitev izvira iz širšega, systemskega problema na državni ravni, ki presega interese konkretnih pritožnikov. Da bi se uspešno in učinkovito spopadlo z velikim številom podobnih primerov, ki so že pred ESČP ali v primeru grožnje pripada novih podobnih utemeljenih pritožb, ESČP v izreku sodbe določi, da je odgovorna država dolžna sprejeti *splošne ukrepe* za izvršitev sodbe. Poleg obveznosti plačila pravičnega zadoščenja, ki je posamezen ukrep, obstaja torej tudi obveznost sprejetja splošnih ukrepov. Splošno gledano je izvrševanje sodb ESČP zadovoljivo in države v načelu spoštujejo sodbe, prav zato so resnejši primeri nespoštovanja in zavračanja izvršitve sodb še toliko bolj očitni in bodejo v oči ter so nezaželeni.

Navedba potrebnih splošnih ukrepov v sodbi s strani ESČP pomeni, da ESČP svojo vlogo odigra tudi v postopku izvrševanja sodbe in nadzora nad njim, kar je sicer primarna pristojnost OM. Z določanjem splošnih ukrepov in s podajanjem jasnih smernic pa ESČP državi dejansko omejuje prosto polje presoje (*margin of appreciation*) glede načina izvršitve sodbe. Glede na besedilo EKČP pa naj bi z oceno sprejetih ukrepov, kot »nadzornik« nad izvrševanjem sodb, njegov obseg v vsakem konkretnem primeru določal OM. Čedalje močnejšo in pomembnejšo vlogo Sodišča v postopku izvrševanja sodb lahko razumemo tudi kot njegovo nezadovoljstvo z izvajanjem nadzora nad izvrševanjem sodb s strani OM. Z nespoštovanjem in neizvrševanjem sodb se nedvomno ruši avtoriteta in ugled sodb ESČP in tudi samega Sodišča. V nedavni sodbi v meddržavni zadevi *Ciper proti Turčiji*, kjer Turčija že 12 let odkrito zavrača izvršitev sodbe, lahko to nezadovoljstvo Sodišča razberemo med vrsticami.²⁵⁸ Sodniki ESČP so v svojem pritrdilnem ločenem mnenju k sodbi zapisali, da »... ta

²⁵⁸ *Ciper proti Turčiji*, št. 25781/94, z dne 12. 5. 2014, točka 63; glej tudi: Letnar Černič, J.: Bes v Strasbourg, URL: <http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=118394> (10. 9. 2014).

sodba naznanja novo dobo pri izvrševanju človekovih pravic ...« ter da »... je Sodišče spregovorilo: potrebno ga je še slišati.«²⁵⁹

Za zagotovitev, da pravice, ki jih v konkretnem primeru ugotovi in prizna ESČP, ne ostanejo le mrtve črke na papirju, pa je *pravočasno in pravilno izvrševanje sodb* ključnega pomena. Velikega pomena so predlogi, da naj bi države v svojih notranjih pravnih sistemih določile in ustvarile notranje kapacitete in mehanizme za izvrševanje sodb ESČP. Določili bi se posebni organi, ki bi skrbeli, da se obveznosti države iz EKČP dosledno spoštujejo in da se sodbe ESČP pravočasno in pravilno izvršujejo. Bili so podani tudi predlogi, da bi se vzpostavil sistem stalnega medsebojnega sporočanja med državami članicami glede stanja izvrševanja sodb. Tako naj bi države do izvrševanja sodb čutile še večjo odgovornost ravno iz vidika nujnosti zagovarjanja pred vsemi ostalimi državami. V prihodnosti bo potrebno razmisliti o morebitni realizaciji teh predlogov.

Vloga in pomen EKČP in ESČP se ves čas krepi, kar zagotovo pripomore k večji učinkovitosti konvencijskega sistema. Razvoj gre čedalje bolj v smeri približevanja pomena EKČP pomenu ustave ter pomena ESČP pomenu ustavnega sodišča. Praksa držav, ki sledijo sodni praksi Sodišča in jo v svojih pravnih redih upoštevajo, ima velik *preventivni pomen* na morebitne bodoče pritožbe na ESČP in posledično pozitiven učinek na obseg dela Sodišča. Čedalje bolj se tudi poudarja potreba po podelitvi neposrednega učinka sodbam ESČP. Na ta način bi se tudi dosledneje upoštevalo načelo subsidiarnosti, ki se ga v reformnih procesih, začetih s konferenco v Interlaknu, izredno poudarja. Z njegovim doslednim upoštevanjem naj bi države uskladile svoje sisteme z EKČP, hkrati pa tudi razbremenile ESČP, ki se že od devetdesetih let prejšnjega stoletja spopada z ogromnim obsegom dela. Treba bi bilo zagotoviti primerno strukturno umestitev EKČP v nacionalne pravne rede vseh držav članic, da bi se potem tako lahko zagotovila njena neposredna uporaba.²⁶⁰

V največji meri je izvršitev sodbe nedvomno odvisna od *politične volje* države ter njene pripravljenosti sodelovanja z institucijami SE pri reševanju državnega problema, iz katerega izvirajo kršitve konvencijskih pravic. OM ima v primeru težav z izvrševanjem sodbe na voljo sredstva, ki predstavljajo nekakšne sankcije, vendar na odgovorno državo ustvarijo zgolj

²⁵⁹ Prav tam, glej pritrdilno ločeno mnenje sodnikov: Zupančič, Gyulumyan, Björgvinsson, Nicolou, Sajó, Lazarova Trajkovska, Power Forde, Vučinić in Pinto de Albuquerque.

²⁶⁰ Lazarova Trajkovska, M.: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012, str. 101.

političen pritisk. Skrajna možnost OM, da neposlušno državo izključi iz SE, v praksi še ni bila uporabljena, OM je v nekaj primerih z njo le zagrozilo. Ugotovili smo, da v praksi dejansko lahko pride do *zavrnitve izvršitve sodbe* s strani odgovorne države. Primeri nespoštovanja in zavračanja izvrševanja sodbe ESČP močno ogrozijo avtoriteto Sodišča in so hkrati tudi slab »zgled« ostalim državam članicam.

Večjo grožnjo za državo, ki zamuja z izvršitvijo sodbe, predstavljajo podobni nerešeni primeri, ki jih je ESČP v okviru sprejema pilotne sodbe »zamrznilo«, in jih lahko v skladu z načelom pravičnosti v vsakem trenutku začne obravnavati, posledično pa torej lahko do številnih novih obsodb države pride zelo hitro. Preko te grožnje ESČP posredno izvaja nadzor nad izvrševanjem sodb ESČP.

OM se očita, da ni dovolj kompetenten za opravljanje funkcije nadzora nad izvrševanjem sodb, še posebno v primeru splošnih ukrepov, ki jih ESČP naloži v pilotni sodbi. Ali je bilo plačano pravično zadoščenje, lahko preveri na preprost način, popolnoma drugače je v primeru splošnih ukrepov, kjer mora ugotoviti, ali so bili sprejeti ter ali je z njihovim sprejetjem in uveljavitvijo država izpolnila svojo obveznost spoštovanja sodbe. OM je namreč politično telo, sestavljeno le iz vladnih predstavnikov, primerneje pa naj bi bilo, da bi bili v organ nadzora vključeni tudi strokovnjaki s področja mednarodnega varstva človekovih pravic ter poznavalci sodne prakse ESČP. V prihodnosti bo zelo težko vzpostaviti tak sistem nadzora, ki bi zagotovil polno uresničevanje sodb. Ovire so predvsem različne politične, ekonomske, družbene in ostale razmere v državah članicah, ki tako ali drugače onemogočajo državo pri izvrševanju sodb ESČP. Razlog težav v zvezi z izvrševanjem sodb tako ni nujno vedno namerno zavračanje in nespoštovanje sodbe s strani države. Spremembe se v takšnih integracijah, kot je SE, ne morejo zgoditi čez noč, za svojo uveljavitev potrebujejo čas in predvsem politično podporo s strani vseh držav članic. Za doseganje učinkovitejšega izvrševanja sodb se zdijo dobrodošli predlogi v smislu zagotavljanja različnih vrst pomoči (tehnične, strokovne, finančne itd.) državam pri izpolnjevanju njihovih dolžnosti iz EKČP.

Izvršitev zadeve *Kurić in drugi proti Sloveniji* se je zgodila z zamudo, ki pa ni opravičljiva. Na potrebo po ureditvi problematike izbrisanih je že veliko pred sodbo ESČP opozarjalo slovensko ustavno sodišče, vendar njegove odločbe več let niso bile uresničene in spoštovane. To kaže na slabo stanje pravne in politične kulture v Sloveniji. To se odseva tudi

v dejstvu, da je do (začetka) celovitega urejanja in reševanja problema prišlo šele potem, ko je bila nezakonitost izbrisa ugotovljena (tudi) s strani mednarodnega sodišča – kot da za pristojne slovenske oblasti ugotovitev kršitev s strani domačega ustavnega sodišča »ni bila dovolj«. Vsa zgodba o izbrisanih se že tako predolgo vleče, nekateri jo posledično ocenjujejo kot moralni greh naše države. Vlada je torej z zamudo sprejela Zakon, v njem določila upravičence in pravico do odškodnine za škodo. Sporno je predvsem naslednje: določitev kroga upravičencev, ki ne zajema vseh izbranih oseb, nerazlikovanje med odškodnino za nepremoženjsko in premoženjsko škodo ter višina mesečnega pavšalnega zneska. Veljaven Zakon, kot splošni ukrep za izvršitev sodbe, po mojem mnenju z izdajo sodbe ESČP, kjer je Veliki senat odločal o zadoščenju za premoženjsko škodo, ni dobil dokončne in prave potrditve, da je Slovenija tako v celoti izpolnila svojo obveznost iz 46. člena EKČP in da je torej primeren in zadosten ukrep. Počakati bo potrebno do sprejetja (končne) resolucije OM, v kateri bo OM podal svojo oceno ukrepov in njihovega izvajanja v praksi. Na to čaka tudi ESČP, saj z obravnavo ostalih podobnih pritožb še ni začelo.

Pri obravnavanju problematike izbrisa ter samega priznanja in odpravljanja kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki iz njega izvirajo, pa je potrebno kritično pristopiti tudi do odigrane vloge s strani slovenskega sodstva, tako rednega kot najvišjih sodišč, Vrhovnega in Ustavnega sodišča. Slednjemu se je v širši javnosti ves čas pripisovalo veliko vlogo pri reševanju problema izbrisa, in sicer (zgolj) zaradi njegovih dveh najpomembnejših odločb iz let 1999 ter 2003. Menim, da bi bilo lahko s strani Vrhovnega in Ustavnega sodišča storjenega veliko več v smislu zagotavljanja *celovite* odprave kršitev pravic izbranim, kar bi Slovenijo lahko »obvarovalo« pred obsodbo s strani ESČP. Še posebej skrb vzbujajoč je sklep Ustavnega sodišča št. Up-108/11 z dne 26. septembra 2011, s katerim sodišče ni sprejelo v obravnavo ustavne pritožbe pritožnika, izbrisanega, ki je v ustavni pritožbi, med drugim, izpodbijal ugovor zastaranja, uveljavljanega s strani države. Ustavno sodišče je namreč potrdilo argumentacijo Vrhovnega sodišča glede veljavnosti ugovora, da je zahtevek pritožnika zastaral.²⁶¹ V zvezi s tem je potrebno poudariti, da posebna zakonska ureditev, ki bi urejala odškodninsko odgovornost države za kršitve človekovih pravic, ne obstaja. Njene predpostavke določa 26. člen Ustave RS, ki pa ne vsebuje določila glede (ne)obstoja ugovora zastaranja s strani tožene stranke (v tem primeru države). Vrhovno sodišče se je v svoji sodni

²⁶¹ Kovač poudarja pomen in razliko v izrazih *zahtevek za odškodninsko odgovornost države* ter *zahtevek za odpravo kršitev človekovih pravic*.

praksi postavilo na stališče, da je potrebna posebna zakonska ureditev odškodninske odgovornosti države, do takrat pa naj bi se za vsa vprašanja, ki jih 26. člen Ustave RS ne zajema, po analogiji uporabljale določbe obligacijskega prava.²⁶² Za ugovor zastaranja, ki je bil v večini primerov vzrok neuspešnosti odškodninskih zahtevkov izbrisanih pred slovenskimi sodišči, torej ne obstoji izrecna pravna podlaga. Na področju razmerij med državo in posameznikom, ko so bile slednjemu s strani države grobo in sistematično kršene človekove pravice in temeljne svoboščine, se je potrebno strinjati s stališčem, da je zastaranje odškodninskega zahtevka in njeno uveljavljanje nemoralno *per se*.²⁶³ Potrebno je torej pogledati širše, z vidika temeljnih pravnih načel – načela pravičnosti, moralnosti prava, pravne države. Zastarana obveznost pa seveda ne preneha, pride le do njene transformacije v naturalno obveznost, ki jo lahko dolžnik še vedno veljavno izpolni. To dejstvo se zdi v primeru povračila škode, nastale zaradi grobih in sistematičnih kršitev, kot je bil izbris, še posebej pomembno. Ko je država uveljavljala ugovor zastaranja, bi po mojem mnenju Ustavno sodišče moralo upoštevati in uresničiti tudi svojo vlogo *ustvarjalca* prava. Dejansko gre za pravno praznino, ki jo lahko sodnik, pod določenimi pogoji, zapolni z izvrševanjem svoje sodniške funkcije. Zagovarjam prakso češkega vrhovnega sodišča, ki je v primeru prisilne sterilizacije pripadnice Romov zavrnilo ugovor zastaranja kot nedopusten ravno zaradi vprašanja človekovih pravic kot moralne komponente prava.²⁶⁴ V omenjenem sklepu se Ustavno sodišče do zastaranja odškodninskega zahtevka z vidika človekovih pravic ni opredelilo, s tem pa po mojem mnenju ni izpolnilo svoje vloge najvišjega varuha slednjih v državi. Ni izkoristilo priložnosti in nakazalo smeri odpravljanja posledic kršitev izbranim, kar je nato storilo ESČP. Sklep torej lahko označimo kot novo sramotno dejanje slovenskih oblasti v seriji mnogih v povezavi z izbrisom. Nejasnosti glede zastaranja odškodninske odgovornosti države za kršitve človekovih pravic kličejo po posebni zakonski ureditvi tega področja, ki bi razjasnila ta odprta vprašanja, čeprav glede urejanja položaja izbranih žal prepozno.

Sodba Velikega senata v primeru izbranih pa očitno za Slovenijo ni bila zadostna šola, saj je bila letos izdana še ena pomembna pilotna sodba Velikega senata, v kateri je Slovenija

²⁶² Podrobneje o tem glej: Zagorc, Saša: Odškodninska odgovornost za kršitev človekovih pravic, v: Pravni letopis 2013, str. 167–184.

²⁶³ Prav tam; glej tudi: Kovač, B.: Nemoralnost zastaranja v primerih kršitev človekovih pravic, v: Pravna praksa, št. 48/2011, str. 11; Kovač, B.: Janusov obraz sodstva do izbrisa, v: Pravna praksa, št. 45/2012, str. 14.

²⁶⁴ Kovač, B.: Nemoralnost zastaranja v primerih kršitev človekovih pravic, v: Pravna praksa, št. 48/2011, str. 11.

spoznana za kršiteljico konvencijskih pravic. Gre za zadevo *Ališić in drugi proti Bosni in Hercegovini, Hrvaški, Srbiji, Sloveniji in Makedoniji*,²⁶⁵ pilotno sodbo, ki naj bi imela za Slovenijo ogromne finančne posledice, veliko večje kot v primeru izbrisanih. Na problem glede deviznih vlog so strokovnjaki s področja bančništva in gospodarstva večkrat opozarjali, da bi ga bilo potrebno urediti. Podobno kot v primeru izbrisa je državo streznila šele sodba ESČP.

²⁶⁵ *Ališić in drugi proti Bosni in Hercegovini, Hrvaški, Srbiji, Sloveniji in Makedoniji*, št. 60642/08, z dne 16. 7. 2014.

8. Viri in literatura

8.1 Monografije, knjige več avtorjev, članki in drugi sestavni deli

1. Bardutzky, Samo, Žgur, Matija: Pilotne sodbe ESČP, v: Pravna praksa, št. 13/2012, str. 30.
2. Harris, David; O'Boyle; Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights, Oxford University Press, New York, 2009.
3. Kirn Hrovat, Anja: Izbrisani med odločbami Ustavnega sodišča in sodbama ESČP, diplomska naloga, Ljubljana, 2013.
4. Kogovšek Šalamon, Neža: Izbris in (ne)ustavna demokracija, GV založba, Ljubljana, 2012.
5. Kogovšek Šalamon, Neža: Izbrisani. Predlog ustavnega zakona kot negacija pravne države, v: Časopis za kritiko znanosti, št. 228/2007, letnik 35, str. 177–193.
6. Kogovšek Šalamon, Neža: Izbrisanim je treba izplačati odškodnine, v: Pravna praksa, št. 26/2012, str. 25.
7. Kogovšek Šalamon, Neža: Odgovornost, v: Pravna praksa, št. 26/2012, str. 3.
8. Kogovšek, Neža, Kovač, Blaž: Formalizem ali smrt!, v: Pravna praksa, št. 20/2009, str. 22.
9. Kogovšek, Neža: Abeceda izbrisa (1.), v: Pravna praksa, št. 9/2008, str. 17.
10. Kogovšek, Neža: Abeceda izbrisa (2.), v: Pravna praksa, št. 10/2008, str. 20.
11. Kogovšek, Neža: Abeceda izbrisa (3.), v: Pravna praksa, št. 11/2008, str. 20.
12. Kogovšek, Neža: Ustavni zakon o izbrisanih – še ena diskriminacija, v: Pravna praksa, št. 47/2007, str. 19.
13. Kovač, Blaž: Janusov obraz sodstva do izbrisa, v: Pravna praksa, št. 45/2012, str. 14.
14. Kovač, Blaž: Nemoralnost zastaranja v primerih kršitev človekovih pravic, v: Pravna praksa, št. 48/2011, str. 11.
15. Lazarova Trajkovska, Mirjana: Pilot Judgment Procedure before the European Court of Human Rights, Ljubljana, 2012.
16. Leach, Philip: Taking a Case to the European Court of Human Rights, Oxford, 2011.
17. Leach, Philip; Hardman, Helen; Stephenson, Svetlana; K. Blitz, Brad: Responding to Systemic Human Rights Violations, Intersentia, Antwerp, Oxford, Portland, 2010.
18. M. Zupančič, Boštjan: O razlagi sodnih precedensov in sodb ter posebej sodb Evropskega sodišča za človekove pravice, v: Revus – Revija za ustavno teorijo in filozofijo prava, št. 2/2004, str. 9–27.
19. Murgel, Jasna: Izvrševanje sodb ESČP, v: Pravna praksa, št. 29/2005, str. 18.

20. Peternel, Justina: Migracije v Republiki Sloveniji, diplomska naloga, Ljubljana, 2014.
21. Ribičič, Ciril: Evropsko pravo človekovih pravic, Pravna fakulteta, Ljubljana, 2007.
22. Rosa, Ana: Nadzor nad uresničevanjem sodb Evropskega sodišča za človekove pravice, diplomska naloga, Ljubljana, 2014.
23. Skubic, Zoran: Odzivanje na sistemske kršitve človekovih pravic, v: Pravna praksa, št. 22/2011, str. 30.
24. Teršek, Andraž: Ustavnopravna strnjenska problema izbrisanih, v: Pravna praksa, št. 50/2008, str. 26.
25. Tratnik, Andreja: Bomo »izbrisane« vendarle ponovno »vpisali«, v: Pravna praksa, št. 32/2010, str. 34.
26. Zagorc, Saša: Dvojna predramitev za slovensko oblast: Odprava kršitev pravice do sojenja v razumnem roku – kako naprej?, v: Pravna praksa, št. 5/2005, str. 45.
27. Zagorc, Saša: Odškodninska odgovornost za kršitev človekovih pravic, v: Pravni letopis 2013, Inštitut za primerjalno pravo, Ljubljana, 2013, str. 167–184.

8.3 Sodbe ESČP

28. Ališić in drugi proti Bosni in Hercegovini, Hrvaški, Srbiji, Sloveniji in Makedoniji, št. 60642/08, 16. 7. 2014.
29. Assanidze proti Gruziji, št. 71503/01, 8. 4. 2004.
30. Broniowski proti Poljski, št. 31443/96, 22. 6. 2004.
31. Ciper proti Turčiji, št. 25781/94, 12. 5. 2014.
32. Dayanan proti Turčiji, št. 7377/03, 13. 10. 2009.
33. E.G. proti Poljski (in 175 ostalih podobnih pritožb), št. 50425/99, 23. 9. 2008.
34. Emre proti Švici (Št. 2), št. 5056/10, 11. 10. 2011.
35. Gäfgen proti Nemčiji, št. 22978/05, 1. 6. 2010.
36. Greens in M.T. proti Združenemu kraljestvu, št. 60041/08 in 60054/08, 23. 11. 2010.
37. Hentrich proti Franciji, št. 13616/88, 3. 7. 1995.
38. Hirst proti Združenemu kraljestvu, št. 74025/01, 6. 10. 2005.
39. Hornsby proti Grčiji, št. 18357/97, 19. 3. 1997.
40. Illascu in ostali proti Moldaviji, št. 48787/99, 8. 7. 2004.
41. Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, 12. 3. 2014.
42. Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, 13. 7. 2010.

43. Kurić in drugi proti Sloveniji, št. 26828/06, 26. 6. 2012.
44. Maestri proti Italiji, št. 39748/98, 17. 2. 2004.
45. Papamichalopoulos in ostali proti Grčiji (člen 50), št. 14556/89, 31. 10. 1995.
46. Scozzari in Giunta proti Italiji, št. 39221/98 in 41963/98, 13. 7. 2010.
47. Verein gegen Tierfabriken Schweiz proti Švici (Št. 2), št. 32772/02, 30. 6. 2009.
48. Vermeire proti Belgiji, št. 12849/87, 29. 11. 1991.
49. Witkowska - Tobola proti Poljski, št. 11208/02, 4. 12. 2007.
50. Wolkenberg proti Poljski, št. 50003/99, 4. 12. 2007.

8.2 Ustavno sodišče RS

51. U-I-284/94, 4. 2. 1999.
52. U-I-246/02, 3. 4. 2003.
53. U-II-3/03, 22. 12. 2003.
54. U-I-114/95, 7. 12. 1995.
55. Up-108/11, 26. 9. 2011.

8.3 Internetni viri

56. 7th Annual Report of the Committee of Ministers 2013, URL:
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2013_en.pdf (20. 4. 2014).
57. Annual Report 2011, URL:
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2011_en.pdf (23. 10. 2013).
58. Bultrini, Antonio: The Future of the European Convention on Human Rights after the Brighton Conference, URL: <http://www.iai.it/pdf/dociai/iaiw1223.pdf> (8. 8. 2014).
59. Buyse, Antoine: The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights: Possibilities and Challenges, URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20\(1\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/SSRN-id1514441%20(1).pdf) (16. 10. 2013).
60. Cojocariu, Constantin: Improving the Effectiveness of the Implementation of Strasbourg Court Judgments in Light of Ongoing Reform Discussions, URL:
http://www.errc.org/popup-article-view.php?article_id=3613 (4. 4. 2014).

61. ECtHR, Information Note issued by Registrar: The Pilot Judgment Procedure, URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Pilot_judgment_procedure_ENG.pdf (12. 10. 2013).
62. ECtHR, Press release issued by the Registrar, First »pilot judgment« procedure brought to a successful conclusion Bug River cases closed, URL: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2510971-2712345#{"itemid":\["003-2510971-2712345"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2510971-2712345#{) (16. 10. 2013).
63. Final Resolution ResDH(2009)89; glej tudi 2nd Annual Report of the Committee of Ministers 2008, URL: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Source/Publications/CM_annreport2008_en.pdf (17. 10. 2013).
64. Forst, Deborah: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, URL: https://www.icl-journal.com/download/f1527ce403500a9ec58b8269a9a91471/ICL_Thesis_Vol_7_3_13.pdf (18. 12. 2013).
65. Fribergh, Erik: Pilot Judgments from the Court's perspective, v: Towards stronger implementation of the European Convention on Human Rights at national level, Stockholm Colloquy, 9. – 10. junij 2008, URL: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/Publications/Stockholm_Proceedings.pdf (12. 10. 2013).
66. Fyrnys, Markus: Expanding Competences by Judicial Lawmaking: The Pilot Judgment Procedure of the European Court of Human Rights, URL: http://www.germanlawjournal.com/pdfs/Vol12-No5/PDF_Vol_12_No_05_1231-1260_Beyond%20Dispute%20Special_Fyrnys%20FINAL.pdf (16. 10. 2013).
67. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights, Brighton Declaration, URL: <http://hub.coe.int/20120419-brighton-declaration> (20. 8. 2014).
68. Intervju iz Dnevnikovega objektiva: Matevž Krivic, URL: <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042542788> (5. 2. 2014).
69. Intervju z Nežo Kogovšek Šalamon: Izbris: »Ne gre za popravilo krivic iz resnično iskrenega namena, ampak zato, ker nam to nalaga mednarodna skupnost.«, URL: <http://www.rtvsl.si/slovenija/izbris-ne-gre-za-popravilo-iz-resnicno-iskrenega-namena-ampak-zato-ker-nam-to-nalaga-mednarodna-skupnost/311857> (5. 2. 2014).

70. Izbrisani dvomijo o Virantovi iskrenosti o dobrem vtisu Strasbourga, URL:
<http://www.rtv slo.si/slovenija/izbrisani-dvomijo-o-virantovi-iskrenosti-o-dobrem-vtisu-strasbourg/318783> (5. 2. 2014).
71. Izbrisani prejeli prve odškodnine, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/izbrisani-prejeli-prve-odskodnine/> (5. 2. 2014).
72. Izbrisanim do zdaj nekaj manj kot 1,5 milijona evrov odškodnin, URL:
<http://www.rtv slo.si/slovenija/izbrisanim-do-zdaj-nekaj-manj-kot-1-5-milijona-evrov-odskodnin/348454> (25. 10. 2014).
73. Izjava o dobrih namenih, URL:
<http://www.slovenija2001.gov.si/10let/pot/osamosvojitveni-dokumenti/dobri-nameni/>
(12. 1. 2014).
74. Izjava organizacij izbranih ob pričetku uporabe odškodninskega zakona za izbrisane, URL: <http://www.cnvos.info/index/article/id/10383/cid/95> (8. 8. 2014).
75. Jenko, Miha: Z zadržanim dihom čakajoč na novico iz Strasbourga, URL:
<http://www.delo.si/gospodarstvo/finance/z-zadrzanim-dihom-cakajoc-na-novico-iz-strasbourg.html> (8. 8. 2014).
76. Justice has to be done for all the erased, URL:
<http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/justice-has-to-be-done-for-all-the-erased>
(5. 2. 2014).
77. Kogovšek Šalamon, Neža: Pot v Strasbourg je znova odprta, URL:
<http://www.rtv slo.si/slovenija/neza-kogovsek-salamon-pot-v-strasbourg-je-znova-odprta/312031> (5. 2. 2014).
78. Komisar za človekove pravice o izbranih: Slovenija je naredila konkreten korak naprej, URL: <http://www.dnevnik.si/slovenija/komisar-za-clovekove-pravice-o-izbranih-slovenija-je-naredila-konkreten-korak-naprej> (5. 2. 2014).
79. Krivic, Matevž: Huda lekcija Virantu, URL:
<http://www.izbrisani.org/HudaLekcijaVirantu.htm> (10. 8. 2014).
80. Krivic, Matevž: Koliko krivice izbranim res popravlja zakon?, URL:
<http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/koliko-krivice-izbranim-res-popravlja-zakon.html> (8. 8. 2014).

81. Krivic, Matevž: Vladi hudo primanjkuje razuma in morale, URL:
<http://www.reporter.si/slovenija/krivic-vladi-hudo-primanjkuje-razuma-morale/17150>
(8. 8. 2014).
82. Kushen, Robert: Implementing Judgments: Making Court Victories Stick, URL:
http://www.errc.org/popup-article-view.php?article_id=3613 (16. 10. 2013).
83. Lambert - Abdelgawad, Elisabeth: The Execution of the Judgments of the ECtHR, URL:
http://www.zaoerv.de/69_2009/69_2009_3_a_471_506.pdf (10. 1. 2013).
84. Lambert - Abdelgawad, Elisabeth: The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, URL:
[file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19\(2002\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Execution%20of%20Judgements%20-%20ECHR%20-%20DG2-EN-HRFILES-19(2002).pdf), (12. 1. 2014).
85. Letnar Čerňič, Jernej: Bes v Strasbourgu, URL:
<http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=118394> (10. 9. 2014).
86. Letnar Čerňič, Jernej: Nekončana zgodba, URL:
<http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=122271> (8. 8. 2014).
87. Letnar Čerňič, Jernej: Sodbe ESČP kot nebodigatreba obveznost, URL:
<http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=79975> (8. 8. 2014).
88. Miller, Vaughne: European Court of Human Rights rulings: are there options for Governments?, URL: <file:///D:/My%20Documents/Downloads/SN05941.pdf> (20. 9. 2014).
89. Nedelcu - Surdescu, Oana: Brief Analysis of the Operation of the Pilot Judgment Procedure before the ECHR, URL: <http://rseri.srpsec.ro/wp-content/uploads/2011/04/BRIEF-ANALYSIS-OF-THE-OPERATION-OF-THE-PILOT-24-32.pdf>
(12. 10. 2013).
90. Odbor ministrov SE zadovoljen z odškodnino izbranim, URL:
<http://www.delo.si/novice/politika/odbor-ministrov-sveta-evrope-zadovoljen-z-odskodnino-izbranim.html> (5. 2. 2014).
91. Odločbe Ustavnega sodišča, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odlocbe-ustavnega-sodisca/> (15. 10. 2013).
92. Odločitev Velikega senata ESČP v zadevi Kurić in ostali proti Sloveniji glede višine odškodnine za materialno škodo šestim izbranim – potrditev ustreznosti slovenske

odškodninske sheme, URL:

http://www.mnz.gov.si/nc/si/novinarsko_sredisce/novica/article//8632/ (8. 8. 2014).

93. Organizacije civilne družbe opozarjajo na pomanjkljivosti zakonodaje, namenjene urejanju položaja izbrisanih prebivalcev ter popravi storjenih krivic, URL:
<http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/organizacije-civilne-druzbe-opozarjai/> (5. 2. 2014).
94. Osamosvojitveni akti Republike Slovenije, URL:
http://www.svz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/osamosvojitveni_akti_republike_slovenije/ (12. 1. 2014).
95. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Committee on Legal Affairs and Human Rights: Implementation of judgments of the European Court of Human Rights, Introductory memorandum, Rapporteur: Mr. Christos Pourgourides, AS/Jur(2008)24, URL: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2008/20080526_ajdoc24_2008.pdf (16. 10. 2013).
96. Parliamentary Assembly Resolution 1226(2000), URL:
<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta00/ERES1226.htm> (16. 10. 2013).
97. Parliamentary, Assembly, Guaranteeing the authority and effectiveness of the ECHR, URL: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=18060&lang=EN> (18. 1. 2014).
98. Poland and the ECtHR, Selected issues and recommendations, URL:
http://panstwoprawa.org/site_media/storage/files/2011-07/raport-echr738516.pdf (16. 10. 2013).
99. Prais, Victoria: The role of civil society in the execution of judgments of the European Court of Human Rights, URL: <http://www.vickiprais.com/VickiPrais/wp-content/uploads/2013/06/EHRLR-Article-Nov-2012-1.pdf> (16. 10. 2013).
100. Predlog Zakona, ki ga je Vlada predložila v Državni zbor v juliju 2013, URL: [http://vrs-3.vlada.si/MANDAT13/VLADNAGRADIVA.NSF/18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54/f9cb4be14af5392cc1257bb2005d8ea1/\\$FILE/GRADIVO_VRS_240713.pdf](http://vrs-3.vlada.si/MANDAT13/VLADNAGRADIVA.NSF/18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54/f9cb4be14af5392cc1257bb2005d8ea1/$FILE/GRADIVO_VRS_240713.pdf) (10. 11. 2013).
101. Question of pecuniary damage decided in Grand Chamber judgment concerning the issue of »erased« people in Slovenia, URL:
<file:///D:/My%20Documents/Downloads/rand%20Chamber%20judgment%20Kuric%20a>

nd%20Others%20v.%20Slovenia%20%20question%20of%20pecuniary%20damage%20decided%20in%20erased%20p%20(1).pdf (27. 3. 2014).

102. Recommendation Rec(2004)5 of the Committee of Ministers to member states on the verification of the compatibility of draft laws, existing laws and administrative practice with the standards laid down in the European Convention on Human Rights, URL:
[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2004\)5&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2004)5&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original) (18. 1. 2014).
103. Report of the Group of Wise Persons to the Committee of Ministers, URL:
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1063779> (12. 1. 2014).
104. Resolution Res(2004)3 of the Committee of Ministers on judgments revealing an underlying systemic problem, URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=743257&Lang=fr> (12. 1. 2014).
105. Ribičič, Ciril: Sovražnost naj se umakne človečnosti, URL:
<http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042540325#> (5. 2. 2014).
106. Rule 61 of the Rules of Court, URL:
http://www.strasbourgconsortium.org/content/blurb/files/Article_61_Pilot_judgment_procedure.pdf (12. 1. 2014).
107. Rules of Court, URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf (12. 10. 2013).
108. Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements, URL:
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=999329> (12. 1. 2014).
109. Slovenija mora izbrisanim plačati še dobrih 240.000 evrov, URL:
<http://www.delo.si/novice/politika/slovenija-mora-izbrisanim-placati-se-dobrih-240-000-evrov.html> (8. 8. 2014).
110. Sodba poljskega ustavnega sodišča z dne 15. 12. 2004, URL:
<http://trybunal.gov.pl/en/case-list/judicial-decisions/art/6043-right-to-offset-the-value-of-property-left-in-the-former-eastern-territories-of-poland-ii/> (16. 10. 2014).
111. Spletna stran Amnesty International Slovenija, Izbrisani, URL:
<http://www.amnesty.si/izbrisani> (16. 10. 2013).

112. Spletna stran Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije, URL: <http://www.izbrisani.org/> (16. 10. 2013).
113. Spletna stran Mirovnega inštituta, Izbrisani, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/> (16. 10. 2013).
114. Spletna stran OM za nadzor nad izvrševanjem sodb ESČP, URL: http://www.coe.int/t/cm/humanrights_EN.asp (16. 10. 2013).
115. Spletna stran SE za izvrševanje sodb ESČP, URL: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/> (16. 10. 2013).
116. Stojiljković, Gordana: Odločitev sodišča o izbrisanih bo treba spoštovati, URL: http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/06/sodba_izbrisani_odziv.aspx (5. 2. 2014).
117. Supervision of the execution of judgments and decisions of the ECtHR: implementation of the Interlaken Action Plan – Modalities for a twin-track supervision system, CM/Inf/DH(2010)37, URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1694239&SecMode=1&DocId=1616248&Usage=2> (12. 1. 2014).
118. The future of the Strasbourg Court and enforcement of ECHR standards: reflections on the Interlaken process, URL: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100121_aidoc06%202010.pdf (27. 1. 2014).
119. Tulkens, Francois: Perspectives from the Court: A Typology of the Pilot Judgment Procedure, URL: https://metranet.londonmet.ac.uk/fms/MRSite/Research/HRSJ/Events/Pilot%20Strasbourg/pilot%20judgments%20seminar%2014%20June%202010%20Tulkens_.pdf (16. 10. 2013).
120. V škodo pravic in svoboščin, URL: <http://www.dnevnik.si/objektiv/komentarji/1042499117> (16. 10. 2013).
121. Zahtevke za odškodnino lahko izbrisani vložijo od 18. 6. 2014 naprej, URL: <http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/zahtevke-za-odskodnino-lahko-izbrisani-vlozijo-od-18-6-2014-naprej/> (8. 8. 2014).
122. Zakaj je zakon o povračilu škode izbrisanim krivičen?, radijski intervju, URL: <http://radiostudent.si/politika/offsaid/zakaj-je-zakon-o-povra%C4%8Dilu-%C5%A1kode-izbrisanim-krivi%C4%8Den> (8. 8. 2014).